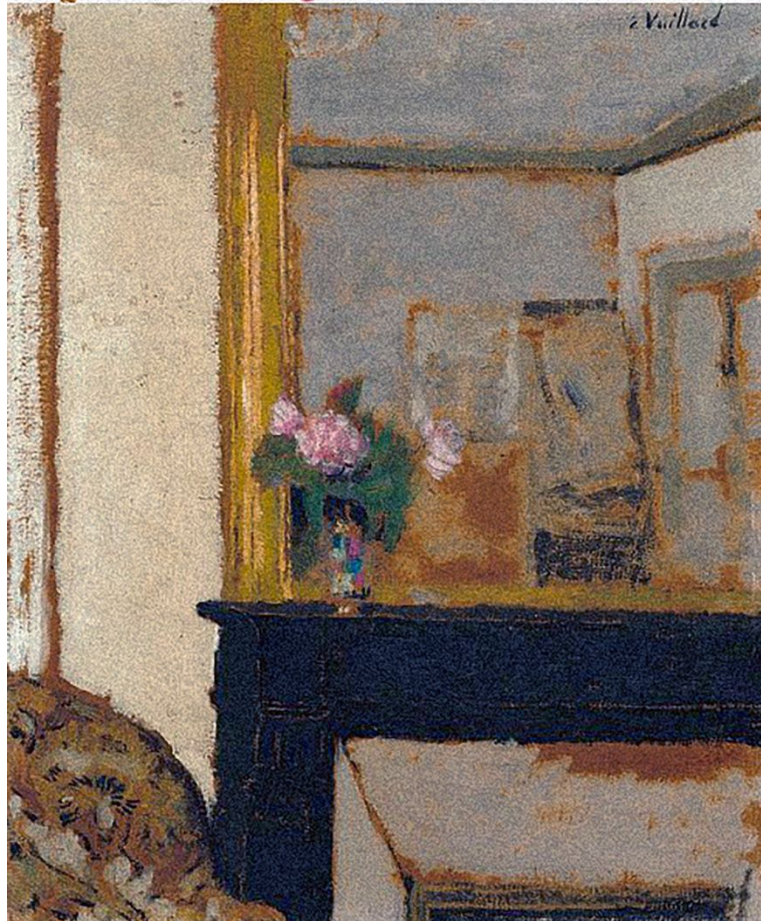

republiek 2 januari inde balie

komt, waarom je de tekst kiest, wat maakt, dat je die of die tekst kiest, wanneer je denkt, dat je weet of de tekst iets is, wat je in de tekst aantrekt, waarom je die tekst neemt en niet die. en of het misschien zou kunnen zijn, dat van een regisseur verwacht wordt helderheid te brengen in een bepaalde tekst, omdat de toneelspelers denken die niet begrijpen, alsof regisseurs alleen bestaan, omdat veel teksten niet goed genoeg zijn om begrepen te kunnen worden.

-teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in de balie op maandag 2 januari 2023. (20.30 uur tot ±23.00 uur)

introdunctie

de eerste republiek is op de tweede dag van het nieuwe jaar in de salon van de balie. daarvoor eten we op de singel met zijn elven. als we met de tafel, de chinese stoelen, de spots en het krukje en een tafel met de volkswagen naar de balie denken te gaan, blijkt de volkswagen niet te starten. dus nemen we de volvo, en kunnen we niet alles meenemen dus wordt de tafel een klaptafeltje. om half 9 is er veel publiek in de salon, ook veel mensen die voor de allereerste keer naar de republiek komen. we hebben oliebollen, nog over van oudejaarsdag. de nimmer van tevoren vastgelegde dialoog tussen m.en j. begint met de vraag hoe je aan een tekst voor een stuk

set

jan joris lamers

tijs goldschmidt

uit 'wolven op het ruiterspad' 2022

pijnlijke stilte

de Amerikaanse bioakoesticus en kunstenaar Bernie Krause begon op zijn vierde met viool spelen en werd later gitarist. Halverwege de jaren zestig vormde hij met Paul Beaver, een organist en net als Krause zelf studiomuzikant, het duo Beaver & Krause. Ze werkten samen met befaamde popmusici als Stevie Wonder, George Harrison en The Doors en componeerden geluidseffecten voor verschillende films. Doordat ze geëxperimenteerd hadden met de allereerste synthesizers hadden ze een flinke voorgrond op concurrenten. Het duo leverde bijdragen aan films als *Rosemary's Baby*, *Dr. Strangelove* en *Apocalypse Now*. Het liep heel goed, ze kregen de ene opdracht na de andere, maar helemaal in zijn element voelde Krause zich nooit. Zijn leven slijten in de beslotenheid van muziekstudio's was niks voor hem, hij wilde voortdurend ontsnappen, naar buiten, de natuur in. Hij vreesde te gaan behoren tot de categorie mensen die eigenlijk iets anders willen, maar niet goed durven. In 1968 werd het duo gevraagd mee te doen aan de productie van 'A Wild Sanctuary'. In die film, waarin misschien wel voor het eerst ecologie het belangrijkste thema vormde, zouden lange fragmenten worden gebruikt met dierengeluiden en andere akoestische effecten uit de wildernis.

Beaver zag er nogal tegen op deze geluiden in het wild te moeten opnemen en liet dat graag over aan zijn kompanen Bernie. Die ontdekte al snel dat het opnemen van dierengeluiden hem veel beter lag dan het hectische studiowerk. Hij had in de loop der jaren genoeg gekregen van het wereldje in Hollywood, waar meer opgeblazen ego's rondlopen dan goed is voor welk ecosysteem dan ook. Tijdens de productie van 'Apocalypse Now' was hij ten minste zeven keer aangenomen en na korte tijd weer

ontslagen. Krause liet de filmwereld achter zich en besloot zich toe te leggen op het opnemen van geluiden in de wildernis. Hij pakte het direct serieus aan, ging bio-acoustics studeren en behaalde daarin een doctorsgraad (PhD).

In het begin van zijn boek 'The Animal Orchestra' uit 2012 beschrijft Krause de ervaringen die hij in het veld opdeed, zoals in Walowa-Whitman Forest. Dat is een bergachtig wild gebied in noordoost-Oregon (vs) waar Native Americans wonen, de Nez Percé.

Op een koude oktoberdag in 1971 nam een van hen, Angus Wilson, Bernie Krause en zijn metgezel mee, op zoek naar geluiden; ze hoorden stromend water, af en toe wat raven, maar verder bleef het tamelijk stil. Na ongeveer een half uur stak de wind op en ineens waren er geluiden te horen die de twee moeilijk konden plaatsen. Ze leken wel uit de pijpen van een kerkorgel te komen, ongeveer het laatste wat je hier 'in the middle of nowhere' verwachtte te horen. De misplaatste zwerforgelklanken zwollen aan, totdat ze op zeker moment het schrale klankschap volledig domineerden. Verkleumd van de kou keken Bernie en zijn metgezel vragend naar Angus Wilson. Toen bleek dat ze geen idee hadden wie of wat het geluid maakte, wees hij hun op een omgewaaide rietschoot. Die was in de loop der jaren beschadigd geraakt, en er waren bovenaan in de plant gaten ontstaan. Als de wind daar overheen blies met een bepaalde sterkte en onder een specifieke hoek, ontstonden deze vreemde geluiden. Angus verdween in de rietkraag, liep een eindje het water in en sneed een stuk riet af. Hij boorde er enkele gaten in en begon te spelen. Een prachtig geluid dat het midden hield tussen een kerkorgel en een reusachtige panfluit. Je vraagt je direct af of mensen zo ooit, in een ver verleden, op het idee kwamen om een fluit te maken. Fluitmuziek als een vroege vorm van biomimicry, de wind en het riet

hadden even voorgedaan hoe het moest. krause beseftte onmiddellijk dat hij muzikles van de nez percé-oudste had gekregen. in zijn boek beschrijft krause hoe visueel de meeste mensen zijn ingesteld, ook als het om geluid gaat, en illustreerde dat door te wijzen op de uitdrukking 'i see what you're hearing'. zelfs in de taal is die visuele instelling verankerd geraakt.

krause werd steeds bedrevener in het luisteren naar terloopse geluiden, niet alleen die van dieren. hij maakte geluidsopnamen van de wind, het water, vallende regen en sneeuw. geluiden die er al moeten zijn geweest voordat het leven op aarde ontstond. hij speculeert er ook over hoe het vroeger, in lang vervlogen geologische tijdperken, op aarde moet hebben geklonken, en hoe dat veranderde toen die eenmaal bevolkt raakte door allerlei dieren, planten, paddenstoelen, micro-organismen et cetera. species die inmiddels vaak alweer tientallen, of honderden miljoenen jaren zijn uitgestorven.

hij luisterde ook naar het ruisen van de wind door de bomen, wat afhankelijk van de windsterkte en de boomsoort heel verschillend klinkt. krause raakte zo thuis in zijn onderwerp dat hij, zo vermoed ik tenminste, ook het omgekeerde had kunnen doen. door opnamen van de geluiden van de wind door gebladerte af te spelen, zou hij kunnen botaniseren, dat wil zeggen bomen determineren. want hij kan horen wat voor bomen er in een bepaalde habitat groeien. in hedendaagse musea heeft het er soms veel van weg dat bezoekers liever naar een schilderij luisteren (audiotour) dan het echt te zien. maar dat is dan de stem van een verteller, terwijl krause - ik weet niet of hij kan schilderen - een schilderij van een landschap zou kunnen maken zonder het ooit te hebben gezien, louter en alleen door intensief naar het klankschap ervan te luisteren.

iemand die ook intensief naar bomen moet hebben geluisterd is peter handke. hij doet in 'de geschiedenis van het potlood' een bewonderenswaardige poging in woorden te vangen hoe bomen klinken als daar de wind doorheen waait:

'de wind was in de pijnbomen een suizen, in de eiken al haast een raspen, in de beuken een zwak zieden (of in het geheel geen geluid), in de hazelnootstruiken een zeer zacht klerengeritsel, in de essen - slappe stelen met de ovalen bladeren - een geluid als dat van de wind zelf, of als uit een korenveld: een lieflijk suizelen of lispelen. het geluid van de ene boomsoort gaf de andere als het ware antwoord, als vogels. een paar verdorde takken tsjilpten toen inderdaad, en uit de eiken kwam een donkere toon, bijna een dreunen. de berken daarentegen hadden een haast menselijke opdringerigheid, hun bladeren ritselden als krantenpapier, of klonken als applaus in de verte, dat allengs in driftigheid toenam, frenetiek werd en geleidelijk aan weer verstierf.'

goldschmidt

prachtig, maar als je, zoals krause, geluiden van ecosystemen wilt typeren, heb je meer aan een fysische dan aan de literaire benadering van handke. want geluid is nu eenmaal moeilijk in woorden te vatten. als je, weinig poëtisch, maar wel pragmatisch, geluidsfrequenties meet

(in hertz), en ook amplitude, timbre en duur van het geluid, kun je een spectrogram maken. van die spectrogrammen heeft krause veel gebruik gemaakt (you see what you're hearing' zou hier een toepasselijke uitdrukking zijn). je ziet bij benadering wat je hoort, of krijgt daarvan voor een representant van een species ten minste een visuele impressie. natuurlijk blijft de ervaring van het zien van een grafiek, een spectrogram, ver achter bij het horen van het ver dragende galmen van blauwe vinvissen, het onstuimige zingen van nachtegalen, of het tinkelend kwaken van boomkickers. grafieken zijn nu eenmaal weinig meeslepend en ontroeren niet.

al komt het een enkele keer wel voor: in zijn essay 'de troost der pornografie' gaf rudy kousbroek daarvan een prachtig voorbeeld. de grafische weergave van de hartslag van een mannetjesoctopus tijdens 'een romantisch intermezzo', zoals kousbroek het noemde. 'het hart van het mannetje stond even stil,' gaat hij verder in het onderschrift bij de grafiek, 'toen het vrouwtje in zijn aquarium werd gelaten. hij verloor echter geen tijd, greep haar beet en stak zijn hectocotylus (een speciale tentakel die spermatofoeren bevat) in haar mantelholte. zijn hart sloeg bij elke ejaculatie een slag over' (uit new scientist, 3 november 1983). ik vermoed dat een bioakoesticus als krause in staat zou zijn geweest het geluid van de hartslag van de octopus op te nemen en te laten versterken, waardoor de ervaring van de beschouwer van de grafiek nog indringender zou worden. vanaf het moment dat krause met koptelefoons en versterkingsapparatuur opnamen begon te maken, merkte hij hoeveel meer geluid er tevoorschijn kwam. niet alleen de geluiden van de buitenwereld werden versterkt, ook allerlei geluiden die hij zelf maakte. dat hij een voet verplaatste, kuchte, of dieper adem haalde. of dat zijn hart, midden in de nacht ergens

in het regenwoud van de amazone, hevig begon te bonken nadat vlak bij de microfoon een jaguar had gegromd en gebruld. koptelefoon en versterker zijn voor de bioakoesticus wat een camera is voor een fotograaf of een verrekijker voor een vogelaar. door het dragen van de koptelefoon en het versterken van geluiden kreeg krause ervaringen die voor hem zelfs het karakter hadden van visioenen. er ging de ene na de andere nieuwe wereld voor hem open, afhankelijk van de plaats waar hij de opnamen maakte: op de ijsvlakten van alaska, in de australische woestijn, onder water bij koraalriffen, of in een afrikaans regenwoud.

doordat je met behulp van apparatuur intensiever waarneemt, ontdek je veel meer verschillen en nuances dan met het blote oor. al snel kwam krause erachter dat de ene zee heel anders klinkt dan de andere. het geluid van de stille oceaan bij san francisco bijvoorbeeld verschilt in veel opzichten van dat van de atlantische oceaan op coney island bij new york of van de soundscape bij de kust bij de azoren. en zo klonk voor hem de indische oceaan op het strand bij dar es salaam bij kalm weer niet als een reusachtige zee, maar eerder als een groot meer: een pulse-rend kabbelen dat in de muziek waarschijnlijk het dichtst wordt benaderd met de term staccato. het geluid van deze zee is daar ter plekke zo specifiek dat krause bij het afspelen van de geluiden direct weet: dit moet dar es salaam zijn. ik heb op dat strand in de jaren tachtig een aantal keer gelopen, moet het unieke geluid vermoedelijk gehoord hebben en zou maar al te graag melden dat ik het ook prachtig vond. maar het is me niet opgeval-len. mogelijk doordat ik te visueel ben ingesteld (en het ook nog eens moest stellen zonder opnameapparatuur). krause beschrijft de scheppingsmythe van een andere groep native americans die leven in de buurt bij columbia

river. zij vereerden een bepaalde waterval als een heilige plek. die vormde een belangrijke voedselbron doordat er, afhankelijk van het seizoen, chinookzalmen, cohozalmen, blauwbrugzalmen in onvoorstelbare aantallen naar beneden vielen. een Amerikaanse variant van manna, maar dan wel met aanmerkelijk meer eiwitten en omega-3 vetzuren. in 1957 werd er een eind bovenstrooms een dam gebouwd waardoor de waterval langzamerhand stilviel. krause registreerde het geluid voor en na de afsluiting van de rivier. alleen al door goed naar de geluiden te luisteren, kon je veel te weten komen over de enorme veranderingen in het landschap.

krause heeft het over 'de stem' van een ecosysteem alsof het om een persoon gaat. het geeft zijn betoog een spiritueel tintje waarop ik doorgaans niet zo dol ben, maar het is hem vergeven. opnamen van typerende klanken of, vooruit, de 'stem' van een landschap (of zeeschap) kunnen inzicht geven in de veranderingen die zich er voltrekken; tegenwoordig helaas bijna altijd beschadiging of degradatie. krause laat overtuigend zien dat je, alleen al door het vastleggen en vergelijken van klankschappen op verschillende plaatsen en in verschillende perioden, een heel eind kunt komen. het geluidsarchief dat hij in de afgelopen halve eeuw opbouwde is volstrekt uniek en (helaas voor hen die zich zorgen maken over de teloorgang van biodiversiteit) niet te reproduceren.

inmiddels wordt de methode-krause om met behulp van opnamen van klankschappen de vitaliteit en kwaliteit van ecosystemen te bepalen door natuurbeschermers veelvuldig toegepast. het is geheel onvoorzien een belangrijk hulpmiddel in de strijd voor behoud van natuur geworden.

je zou achteraf natuurlijk kunnen zeggen dat krause voortborduurde op silene spring, het invloedrijke boek van rachel carson uit 1962, waarin zij dapper en vastbesloten waarschuwde voor de desastreuze invloed van overmatige doses pesticiden in de landbouw op insectenpopulaties, en zo in een moeite door ook op insectenetende vogels, kikkers, padden et cetera. maar je krijgt de indruk dat het hem in de eerste plaats te doen was om het vastleggen van werelden waarin hij graag verbleef omdat ze hem geweldig veel plezier, indringende ervaringen en inspirerende kennis bezorgden. krause wil ook anderen daarbij graag betrekken, is daarin haast niet te houden, mogelijk ook omdat zijn boodschap nogal alarmerend is.

inmiddels doet krause dit door het tonen van audiovisuele installaties die, zoals de afgelopen jaren onder andere bij de fondation cartier in parijs (2016) en 180 the strand in londen (2019), gestalte kregen. de installatie in londen, nog weer beter dan die in parijs, maakte deel uit van de tentoonstelling 'other spaces', een initiatief van het collectief united visual artists.

op de mooie oktoberdag in 2019 dat ik naar de tentoonstelling aan the strand liep, waren er bij trafalger square demonstraties van de beweging extinction rebellion. een mensenmassa, waarvan veel jonge mensen deel uitmaakten, protesterend tegen de achteloze manier waarop dikwijls wordt omgegaan met klimaatverandering. hoe deprimerend het vooruitzicht van onomkeerbare klimaatverandering ook is, ik merkte dat het me opbeurde dat het zoveel mensen juist jongeren, bezighoudt. en eenmaal binnengekomen in other spaces viel me op dat er veel jongeren aanwezig waren die serieus en aandachtig kennis namen van de installatie van krause.

op de vloer van de reusachtige verduisterde ruimte lag het publiek op grote, comfortabele kussens te luisteren naar de geluiden die in talloze habitats over de hele wereld waren opgenomen.

op de muren werden onder elkaar, als regels in een boek, spectrogrammen geprojecteerd van de geluiden die op dat moment te horen waren, met daarnaast de vermelding van de species waar het om ging. ook werd aangegeven waar en wanneer krause de opnamen had gemaakt. zoals soundscape 'camp km41', in 1990 in het amazonewoud van brazilie opgenomen, of de soundscape 'oceans', samengesteld uit onderwateropnamen die werden gemaakt tussen het einde van de jaren zestig en in 1995, van hawaii tot het canadese vancouver island in de stille oceaan. die is door het geronk van de motoren van vracht- en vissersschepen al lang niet meer stil. langs de kust komt daar het helse lawaai bij van cruiseschepen, die als prehistorische monsters met magen vol obese amerikanen en andere toeristen, voortploegen langs de kust.

bij elke nieuwe soundscape die er te horen was, be kroop me het gevoel dat ik de omgevingsgeluiden en de geluiden van specifieke dieren niet eerder zo welluidend en overweldigend had gehoord. de cicaden, kikkers, vogels, en plotseling het angstaanjagende gebrul van de jaguar, waarvan de haartjes op mijn onderarmen overeind gingen staan. ik kon ze in het donker niet zien, maar voelde het wel. wat een rijkdom aan dierengeluiden; zingen, krassen, piepen, tsjilpen, tinkelen, kwetteren, striduleren, kwaken, tokkelen, burlen, zoemen, sissen, blazen, miauwen, schreeuwen, huilen, blaffen, grommen, brullen, trompetteren, galmen en talloze klanken waarvoor, tenzij je handke heet, woorden ontoereikend zijn.

in elk ecosysteem verdelen soorten de geluidsruimte en de tijdstippen waarop ze geluid produceren onderling. dat blijkt uit de spectrogrammen, en pas als je het ziet besef je dat je het altijd hebt geweten. er is overlap, maar die is zelden of nooit volledig. er is sprake van, vaak subtiële, differentiatie in verschillende ecologische geluidsnissen. net zoals verschillende soorten die in eenzelfde gebied voorkomen de beschikbare ruimte en het beschikbare voedsel verdelen doordat ze zich, zeker als voedsel schaars wordt, toeleggen op het vangen en eten van voedsel waartoe ze anatomisch het best geequieerd zijn. er mag een soms grote overlap bestaan in dieet in tijden van overvloed, maar als de concurrentie van soorten die in hetzelfde gebied leven in hevigheid toeneemt in tijden van schaarste, worden de verschillen in dieet ineens groot. zoals bij darwinvinken op de galapagoseilanden, waarbij de individuen van een vinkensoort met scherpe dunne snavel, voornamelijk nog doen waarin ze goed zijn: insecten spietsen en naar binnen werken, terwijl de individuen van een vinkensoort met korte, stevige snavel harde zaden kraken die voor andere vinken niet te verwerken zijn (zogenaamde flessenhalsaanpassingen). die treffende geluidsdifferentiatie is ook wat krause op het idee bracht van de titel voor zijn boek 'the animal orchestra'. de vergelijking met een bezetting van blazers (klarinet, hobo, dwarsfluit), strijkers (viool, altviool, cello) en slagwerkers (pauken, triangel, gong) en een vleugel gaat een heel eind op. iedereen doet zijn best zo goed mogelijk gehoord te worden.

het is een aspect van de ecologische differentiatie die in de jaren zestig van de vorige eeuw door de grote ecooog, mierenkenner en natuurbeschermer edward wilson en de

biomathematicus robert macarthur, werd opgemerkt en kwantitatief beschreven.

in de installatie van krause zijn ook opnamen van soundscapes te horen die met tussenpozen werden gemaakt van eenzelfde ecosysteem, de vroegste soms al decennia geleden. daarbij kwam hij tot de ontdekking dat de klankschappen van talloze ecosystemen steeds minder luid en divers klinken. op sommige plekken 'fluisteren' ze nog slechts, een zwakke echo van de rijkdom aan geluiden van weleer, op andere plaatsen is 'de stem' van het ecosysteem al zo goed als geheel verstomd. ook hier is de vergelijking met lokale orkesten, waaruit in de loop der tijd steeds meer blazers, strijkers, slagwerkers verdwijnen, niet ver gezocht. een groot deel van de leefgebieden van planten en dieren is in de laatste halve eeuw vernietigd, hun aantallen (individueel/exemplaren) zijn gedickeerd, en veel soorten zijn zeer waarschijnlijk ongemerkt, in stilte uitgestorven.

het is een deprimerende vaststelling, maar het is belangrijk dat het geluidsarchief van krause bestaat, want anders zou een aantal van de veranderingen zeker onopgemerkt zijn gebleven. doordat hij realistisch blijft en zich aan de feiten houdt zonder de onheilsprofeet of doemdenker uit te hangen, komt zijn pijnlijke boodschap des te harder binnen. in een artikel in the new york times (april 2020) meldt bernie krause:

'when a habitat is under stress, or its been transformed. by human endeavor in some manner and it's not healthy, it shows in its voice.'

het artikel gaat over de gevolgen van klimaatverandering voor klankschappen in uiteenlopende gebieden. de bioloog, dichter en essayist dick hillenius schreef eens: 'ik zal

u eens wat garnalen laten horen.' ik vond dat destijds grappig, dacht dat het onzin was, maar sommige garnalen schijnen met hun pootjes wel degelijk snerpende geluiden te kunnen maken die hun prooien doen verstijven van schrik. sommige ecosystemen maken door die garnalen een oorverdovend lawaai, dat nu vanwege klimaatverandering af lijkt te nemen. dat blijkt uit onderzoek van de marien bioloog ivan nagelkerken. als de oceaan, zoals tegenwoordig het geval is, grotere hoeveelheden co₂ absorbeert, verzuurt het water en dat heeft tot gevolg(hoe precies?) dat de garnalen minder geluid maken en zelfs stil worden. bij sommige koraalriffen en kelpwouden schijnt dit al het geval te zijn. ook heviger stormen en regenval die op veel terrestrische plekken als gevolg van antropogene klimaatverandering verwacht kunnen worden, zullen repercussies hebben voor klankschappen.

inmiddels heeft het gevaarlijke virus sars-cov-2 om zich heen gegrepen, werd de pandemie een feit en zitten miljarden mensen vrijwillig of onvrijwillig in hun eigen huis opgesloten. de straten in veel steden raakten uitgestorven, de meeste vliegtuigen kwamen aan de grond te staan, cruiseschepen bleven aan wal. hoe rampzalig deze crisis in veel opzichten voor mensen ook uitpakt, het is de vraag of dat ook geldt voor bijvoorbeeld zeezoogdieren. in een bemoedigend artikel in the guardian van 27 april meldt de oceanograaf david barclay dat walvissen wel varen bij het verstillen van de oceaan bij vancouver island. zij hebben, dankzij de coronacrisis en de lockdown, minder stress en kunnen elkaar eindelijk weer verstaan, zonder tijdens een zangsessie of gedachtewisseling voortdurend gestoord te worden door het geronk van scheepsmotoren. een andere onderzoeker, michelle fournet van de cornell universiteit, die in het spoor van krause, geluiden van bultruggen registreert, merkt op dat een hele

generatie bultruggen nooit eerder meemaakte dat de stille oceaan zo stil was.

haar verwachting is dat bultruggen zolang de pandemie duurt meer met elkaar zullen communiceren dan voorheen en dat hun conversatie diepgaander zal zijn.

annette kouwenhoven

deborah levy

uit: de prijs van het bestaan 2018

vertaling: astrid huisman en roos van de wardt

wanneer ik niet aan het schrijven en lesgeven was en geen dozen uitpakte, hield ik me bezig het repareren van de verstopte afvoer onder de wasbak in de badkamer. dit hield in dat ik alle onderdelen losdraaide, een emmer onder de afvoer zette en geen idee had wat ik daarna moest doen. ik had een mysterieus apparaat geleend van de cardioloog die beneden woonde. het was een soort stofzuiger, alleen had dit apparaat draden die in de buis geduwd moesten worden. het was vroeg in de ochtend en ik had iets over mijn nachthemd aan wat ook wel een franse postbodejas wordt genoemd. het was geen bewuste actie om een blauwe postbodejas te dragen voor een loodgietersklus, helemaal niet, hij hing toevallig aan het haakje in de badkamer en hij hield me warm. het contrast tussen het dikke utilitaire katoen van de jas en het dunne nachthemd leek voor mij alles op te sommen, maar ik wist niet zo goed wat de uitkomst van die som was. nu ik niet langer met de maatschappij was getrouwd, transformeerde ik in iets of iemand anders. wat of wie zou dat zijn? hoe kon ik dit vreemde gevoel van ontbinden en opnieuw samensmeden omschrijven? woorden moeten de geest openen. wanneer woorden de geest sluiten, kunnen we er zeker van zijn dat iemand tot leegte is gereduceerd.

om mezelf te vermaken (er was verder niemand in de buurt) dacht ik na over het genre van het vrouwennachthemd in verhouding tot loodgieten. het mijne was van zwarte zijde en volgens mij best sensueel in de algemene zin van het woord. ik kon erin flaneren en ik kon me erin vermommen, vrouwelijkheid was immers sowieso een vermomming. ik snapte wel dat zwarte zijde een klassieker was op het gebied van vrouwennachthemden. om het allegaartje compleet te maken had ik ook mijn 'sjamaansloffen' aan, zoals mijn dochters ze noemden. het waren zwarte suède enkellaarsjes afgezet met een overvloed aan misselijkmakend realistisch imitatiebont, dat bij een van de sloffen was losgeraakt en als een staartje tegen mijn enkels zwiepte toen ik door het appartement liep op zoek naar een gadget dat een gootsteenontstopper werd genoemd. de sloffen had ik van mijn beste mannelijke vriend gekregen, die vond dat ik wel wat 'isolatiemateriaal' kon gebruiken, zoals hij het bracht - wat ook nog wel een loodgieterterm zou kunnen zijn voor het bedekken van iets wat openligt en schrijnt. ik kon de bontlaarsjes met hun troostende warmte en magische eigenschappen (in mijn fantasie had ik de beestjes waarschijnlijk zelf gevild ook) wel waarderen en de postbodejas leek een contra-punt te vormen ten aanzien van het zwartzijden nachthemd.

ik was de man. ik was de vrouw.

misschien was ik de sjamaan?

dat was een dimensie die ik nader wilde verkennen. mannelijke sjamanen droegen vaak vrouwenkleding. zij stonden aan de top van de tempel. ik had gehoord dat vrouwelijke sjamanen in korea mannenkleding mogen dragen om een mannelijke aanwezigheid in hun lichaam te kunnen ontvangen. zou dat mijn blauwe postbodejas

zijn? de sjamaan moet naar andere werelden afreizen, net zoals ik naar het binnenste van het systeem onder de wasbak moest afreizen om te zien hoe dit verbonden was met de verstopte afvoer bij het bad. mijn handen begonnen te tintelen, misschien wel om me kracht te geven voor de doe-het-zelfveldslagen die me nog te wachten stonden. wat er na veel gegraveerd met behulp van het mysterieuze apparaat en de gootsteenontstopper uit de afvoer naar boven kwam was een dikke, slijmerige prop mensenhaar. loodgieten was net archeologie. het haar was een menselijk artefact, omhooggehaald uit de diepte. de gootsteenontstopper was een prachtig en functioneel voorwerp. toen het water weer vrijelijk door het afvoerputje stroomde, liet ik de prop haar in eenzame triomf ronddraaien. ik kreeg het idee dat ik het oude rome niet alleen kon opgraven, maar ook van afvoerpijpen kon voorzien. ik wist dat ik mijn eigen mysterieuze apparaat zou moeten aanschaffen. toen ik zijn gereedschap terugbracht had de cardioloog me voor een glas wijn uitgenodigd. ooit zou ik het misschien weer aandurven om verliefd te worden, maar ik was niet van plan mijn hart aan de cardioloog te verliezen.

diezelfde dag maakte ik een tuin in de badkamer. ik plantte een grote cactus en andere vetplanten in potten en zette ze op de plank naast het bad. ze waren stekelig, sommige zaten vol scherpe witte doorns. de stoom van het warme water bracht ze kennelijk in een staat van erotische opwinding want de vetplanten begonnen in versneld tempo te groeien.

terwijl alles in mijn nieuwe huis letterlijk kleiner werd (behalve de vetplanten), werd mijn leven groter. in deze moeilijke periode accepteerde ik elke klus die me werd aangeboden en kromp ik ineen als de rekeningen in de brievenbus vielen. ik begon te beseffen dat wat ik nodig had genoeg van het goede was. het licht en de lucht en

het balkon waren goede dingen. mijn kinderen die hun weg in het nieuwe verhaal vonden, het vorm begonnen te geven en het zich eigen maakten en nauw contact hadden met hun vader, dat waren allemaal goede dingen. een appartement vol zingende tieners als mijn jongste dochter haar vriendinnen na schooltijd mee naar huis nam was iets goeds. geen rustige plek hebben om te schrijven was iets slechts. geen huisdieren hebben was iets slechts. maar hoe konden we in een flat op de zesde etage leven met een huisdier? we hadden het over een goudvis maar besloten dat die beter af was in een vijver. mijn dochter zei dat ze een muis zou kopen, maar dat ging niet door. we hadden het over een papegaai, maar dat ging ook niet door. op een bepaald moment had ze het erover dat ze een eekhoorn uit het park wilde vangen om mee naar huis te nemen.

is dat wel doorgegaan? heeft ze elke ochtend voordat ze naar school ging zijn staart gekamd? het was wat ze wilde, maar het is niet gebeurd. in plaats daarvan lag ze in bed en las de grote gatsby, waarna ze me liet weten dat f. scott fitzgerald niet zo'n goede schrijver was. soms biedt een dier meer troost dan een boek.

levy

'mij ontbreekt het wel eens aan een tulband'

modemerken en ook modeshows hebben nogal eens de neiging om hun model onder een mooie rok of jurk hoge hakken met afgezakte kousen aan te trekken of grote speksolige schoenen. ook tonen ze graag blote witte beentjes in flinke herenschoenen. zijn ze bang dat het anders te braaf wordt? het inspirerende karakter van de foto neemt wel af als je de zaak opsiert met lelijke of ondraagbare elementen.

niet dat ik daar last van heb, ik heb mijn eigen stijlicoon, david hockney.

vorig jaar om deze tijd las ik 'spring cannot be cancelled', een boek van kunstcriticus martin gayford over hoe hockney schilderde in normandië en dat was een enorm opwekkend boek, zo'n boek dat je goed kunt gebruiken als je denkt dat de wereld door covid heel klein is geworden. helemaal niet! er is altijd van alles te zien, dat gevoel bezorgt hockney je. zijn diepgaande interesse in wat kijken en wat zien is, is enorm inspirerend. steeds weer stelt hij de vraag wat onze blik eigenlijk doet en hoe je dat zichtbaar kunt maken in het platte vlak.

daar in normandië maakte hij een soort tapijt van bayeux, maar dan geschilderd (dus ik bedoel eigenlijk: een heel lang werk) waarop je zijn huis en tuinen en omgeving in normandië ziet en ziet hoe die veranderen met de seizoenen, alles in die heldere hockney-kleuren. het soort kleuren dat je zelf helemaal niet ziet als je je roestige tuin in kijkt met molshopen, bruine sprietten en dood blad. ik

zou best eens een hockney kunnen gebruiken om mijn blik wat op te fleuren. mij ontbreekt het wel eens aan een krachtige winterboom.

dat laten schilderijen je wel vaker voelen, terwijl ze je ogen verwennen, dat heb je ook aan iets ontbreekt, en dat iets zit vooral in jezelf. denk aan dat gedicht van jan emmens:

'wat nu de saul van rembrandt betreft
mij ontbreek: het wel eens
aan een tulband en iemand
die harp of harpsichord voor mij speelt'

meteen zie je die schitterende tulband van de verdrietige koning saul, die zo warm opblinkt uit rembrandts donkere achtergrond, en een veel kleinere david die onder in de hoek harp of harpsichord speelt, terwijl saul een rood gordijn tegen zijn ogen drukt. het gedicht vervolgt:

'aan een scepter en een bescheiden gordijn
om tranen mee af te drogen'

dat is wel ver verwijderd van de wereld van david hockney; en ik ben nooit in de verleiding geweest om koning saul als stijlvoorbeeld te kiezen, ondanks die mooie tulband met zijn dofgroenige strepen en die losse rode mantel.

david hockney daarentegen heeft al op de omslag van dat voorjaarsboek iets heel aantrekkelijks aan: een dun, wollen, licht blauw vest over een turquoise pullover en een wit overhemd, hij heeft een rode das om en een witte pet op. misschien klinkt dit lelijk. maar het staat zeer vrolijk. op andere foto's draagt hij groene vesten, blauwe

overhemden, altijd een wijde broek en vaak een rode das, soms een strik. soms een oranje overhemd en een blauw vest. soms een gestreept vest.

alles eraan vond ik leuk en ik besloot in gedachten te houden als ik weer eens iets in grijs of bruin uit de kast haalde: het kan ook als david hockney. jè hoeft geen gekke schoenen aan om de zaak op te tillen.

laatst was hij op bezoek bij de engelse koning. zwart-wit ruitjespak aan, daaronder gele crocs. ik laat hem er niet om vallen. als we ten onder gaan, dan toch terwijl we goed om ons heen kijken en zien. dat, inderdaad, alles gekleurd is.

commentaar:

wouter van oorschot amsterdam

'jan emmens

een van de beste dichters van de vorige eeuw'

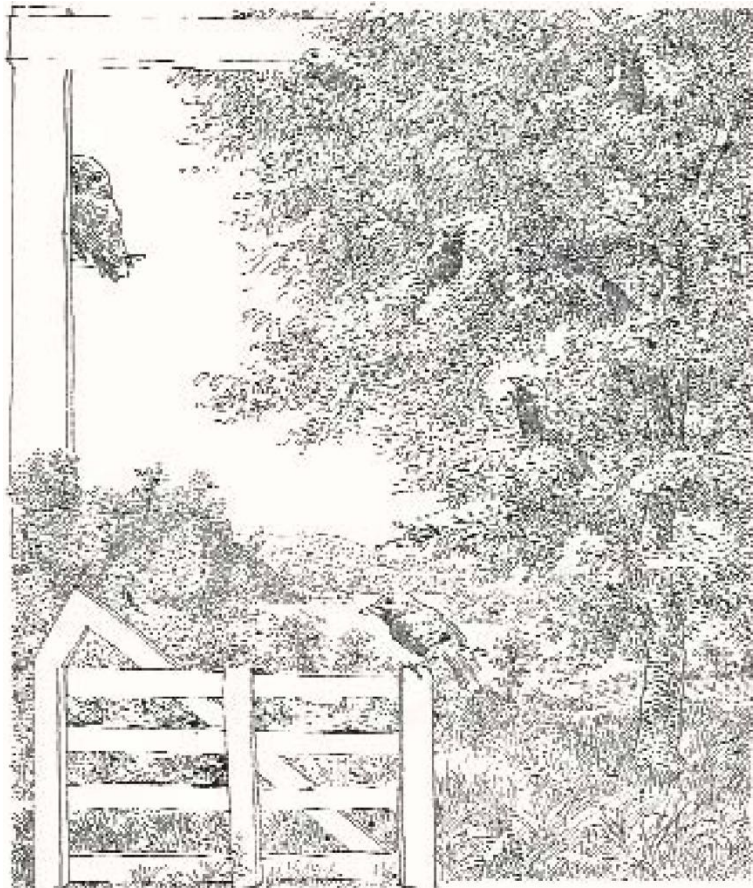
emmens

de kop 'mij ontbreekt het wel eens aan een tulband' boven het behartigenswaardige stukje van marjoleine de vos (12/12) deed mij opveren. ik herkende het als afkomstig uit het fraaie sombere gedicht 'meesterwerk' van jan emmens (1924-1971) uit diens bundel autobiografisch woordenboek (van oorschot, 1963). de vos citeert het in haar stuk.

het is jammer dat emmens' werk in te kleine kring wordt gewaardeerd en dat hij als een 'dichtersdichter' wordt beschouwd. ik roep al jaren dat hij tot de beste dichters van intussen de vorige eeuw behoort en merk dat zijn werk niet veroudert, maar kan uit ervaring bevestigen dat zijn werk niet of nauwelijks verkoopt, hoezeer mijn vader en ik dat ook keer op keer hebben gepresenteerd.

des te spijtiger is het, dat het citaat ontsierd wordt door een onjuiste en bovendien afgrijselijke laatste regel op grond waarvan ik iedereen gelijk zou moeten geven die beweren zou dat je zo iemand geen goede dichter noemen kunt. ik kan mij dan ook niet voorstellen dat de vos hier fout citeert: 'om tranen mee af te drogen', waardoor het lijkt dat emmens de vaat aan het doen was. hier móet dus haast wel een beterwetende zetduivel aan het werk geweest zijn. sta mij daarom toe te pleiten voor integrale herhaling van dit gedicht en u zult zien dat het inderdaad meesterlijk is - en dus een pleidooi om het werk van emmens toch maar eens ter hand te nemen:

'wat nu de saul van rembrandt betreft
mij ontbreekt het wel eens aan een tulband en iemand
die harp of harpsichord voor mij speelt,
aan een scepter en een bescheiden gordijn
waarmee ik tranen kan drogen'

Jap Fimmers (1924-1972)

miranda prein
sigmund freud
uit: 'bruidsbriefen'
aan martha bernays

wenen, donderdag 13 mei 1886

mijn beminde schat.

ik kan je niet mee tijdens het spreekuur schrijven, want het is een drukte van belang mijn kamer zit vol mensen en ik zal amper voor drieën klaar zijn. de inkomsten zijn nog niet zo briljant maar patiënten die mijn tijd in beslag nemen, heb ik in groten getale. ik heb echter niet erg veel betalende patiënten. de vrouw van professor m., die me veel zorgen baart het geval van ischias dat bijna is genezen, en de twee politiefunctarissen die één keer per week komen. morgen komt t. vandaag heb ik bij voorbeeld acht gulden directe inkomsten, en wel drie van een

van de politiefunctarissen en vijf weer via breuer, die de vrouw van dr. k. naar me toe heeft gestuurd om informatie in te winnen die haar man goed zou doen. zoals ik merk, hebben voor artsen verdiensten en bezigheden niets met elkaar van doen. je krijgt het geld soms voor niets en andere eren beul je je af zonder dat her iets oplevert.

sigmund freud en martha bernays

zo kwam eergisteren een Amerikaanse arts, een neuroticus wiens complexe geval mij zo heeft geïnteresseerd dat ik het heb aan genomen zonder er iets aan over te houden. zijn geval is ingewikkeld doorheen verband met zijn mooie en interessante vrouw, met wie ik dus ook had te maken en voor wie ik morgen naar professor Chrobak ga. ik ben te moe om je de netelige situatie meer in details te beschrijven. luguber vond ik dat de twee keren dat ze bij me was jouw portret, dat anders nooit van zijn plaats komt, van het bureau is gevallen. ik houd niet van zulke aanwijzingen, en als ik nou een waarschuwing nodig had gehad- maar ze was niet nodig! en dan wordt een arts geacht te sparen! Ik spaar anders toch elke gulden uit, en dan word ik gisteren opeens ontboden naar een vage kennis in de Stadtgutgasse, natuurlijk geen cent hiervoor, wel twee uur in één dag verloren, ik kan immers geen wagen nemen. vandaag alweer zo, en zodra ik thuis ben, ligt er een dringend verzoek

opnieuw te komen. nu moet ik natuurlijk een wagen nemen, en wat ik in drie dagen aan avondeten bespaar, gaat zo aan één wagen op. dinsdag heb ik een voordracht op de fysiologische club over hypnose gehouden, die zeer goed was en zeer algemene bijval vond. dezelfde voordracht heb ik voor vandaag over veertien dagen bij de psychiatrische vereniging aangekondigd, en bij het genootschap van artsen kom ik komende drie weken voor een andere voordracht, over mijn wederwaardigheden in parijs. de strijd met wenen is dus volop gaande, en zou jij hier zijn, dan zou ik je met een kus vertellen dat ik de hoop niet heb opgegeven om jou over zes maanden mijn vrouwtje te noemen.

ik denk dat ik voor de gratis patiënten en lichtere gevallen van electrotherapie drie keer per week een tweede spreekuur van drie tot vier moet opzetten. mijn positie is hier toch sterk, zoals ik uit menig teken opmaak. goedenacht, mijn lieve schat.

je sigmund

wat vind je van alweer een gezamenlijk cadeau voor mama?

matthias de koning

remco campert

uit: 'mijn leven's liederen' 1968.

brieven

die moet ik nog schrijven, en die

dat ik gezond ben

dat ik gisteren dronken was in een grieks café

daarna in een turks café, in een noors

dat ik me instel op ene hoge
zeer hoge gasrekening

en andere dingen aan anderen -
grasduinen in een steeds onverklaarbaarder wereld

dat iemand zei:

gij hollanders, ge zijt allemaal hetzelfde
terwijl ik toch had betaald

en een franse bril op had

en een duitse gedichtenbundel op zak

en thuis op mijn tafel

anne sexton's onovertrefbare gedicht

'wanting to die'

en luister hoe ik de stoppen vernieuwde

en het licht opeens weer brandde

en zij op de bank lag te slapen

onder de blauwe deken

aan deze en gene moet ik schrijven

dat ik het niet doe

dat ik weiger

dat ik ga procederen

dat de dagen hier in de regen verslijten

en de wereld nooit groter is dan een stad

dan ik in die stad

mijn voeten op die stenen

en wat ik zie als ik knipper met mijn ogen

en ik moet vragen hoe het gaat

of het huis al gebouwd is

het stuk goed vertaald

of de kinderen voorspoedig groeien

en de vrouwen niet al te ongelukkig zijn

campert

vincent vandenbergh

dubravka ugresic (2018)

vertaling roel schuyt.

de nieuwste aflevering in de apensaga, dawn of the planet of the apes, is, zoals een goed sprookje betaamt, doorweven met betekenissen. elk detail in de film kan ideologisch worden uitgelegd, om te beginnen met de naam koba: er is een afrikaanse apensoort die zo heet, in senegal ligt een nationaal park genaamd 'niokolo koba, en verder was koba een bijnaam van stalin.

de uitspraken die koba in de film doet, zoals: 'mensen, jullie zijn gevangenen van de apen. nu zullen jullie leren wat het is om in een kooi te leven!, worden in alle bioscopen ter wereld dolenthousiast ontvangen.

zijn tegenspeler caesar, de 'verstandige' aap, weet dat de agressieve koba zowel de mensen als de apen wil vernietigen en dat hij tegen hem in het strijdperk moet treden en hem overwinnen, want 'apen zoeken altijd naar de sterkste tak: en hij ziet kans de 'woeste' koba de baas te worden.

(nog een klein detail: we kunnen koba tussen alle andere apen herkennen aan zijn opvallend grote hoektanden!)

'ape not kill ape,' zegt koba als hij weet dat hij overwonnen is en nog een laatste, geraffineerde poging doet om caesar om te kopen en hem te herinneren aan het programma dat hij (caesar) opzette om van de apen een homogene en geëmancipeerde gemeenschap te maken. er volgt een lange stilte, waarin alle kijkers hun hart vasthouden en doodsbenauwd zijn dat caesar uiteindelijk de zijde van zijn apenbroeder zal kiezen, maar dan spreekt hij over koba het doodvonnis uit: 'you are not ape'

(augustus 2014)

ugresic

slawomir mrozek

uit de verhalenbundel: 'de olifant' (1960)

'het slawomir rapport'

de vooruitgang is nog niet tot dit verlaten gehucht door-
gedrongen en 'daarom zit het hier vol bijgeloof. zo zou ik
nu wegens een dringende behoefte even naar buiten
moeten, maar daar fladderen hele zwermen vleermuizen
als herfstbladeren in 't rond. ze slaan met hun vleugels te-
gen de ruiten en ik moet er niet aan denken dat er een in
mijn haar terecht zou komen. daarom blijf ik maar zitten,
kameraden, hoewel de nood hoog is, en schrijf ik jullie
mijn rapport.

wat de graanleveranties betreft: sedert de duivel in de
molen is verschenen en met zijn muts heeft gezwaaid zijn
de leveringen teruggelopen. het was een muts in drie
kleuren-rood, wit en blauw-en er stond 'tour de la paix' op
in 't frans. sindsdien gaan de boeren in een wijde boog
om de molen heen, en de molenaar en zijn vrouw dron-
ken zich iedere dag uit pure ellende een stuk in hun
kraag. en alles leek bij het oude te blijven tot de mole-
naar op een dag zijn vrouw met wodka overgoot en in
brand stak. hij is toen gaan zwerven en tenslotte is hij op
de volkshogeschool beland waar hij zich nu in het mar-
xisme verdiept om, zoals hij zegt, een tegenwicht te heb-
ben tegen het irrationele. want daar heeft hij voorlopig de
buik van vol.

maar de molenaarsvrouw is verbrand en wij hebben er
een spook bijgekregen.

jullie moet namelijk weten dat _we hier 's nachts een ge-
kerm horen waar je kippenvel van krijgt. de een denkt dat
het de geest van de arme karasz is die zich op deze ma-
nier over de koelakken beklagt en volgens anderen is

het de koelak krzywdon die na zijn dood nog over de ver-
plichte leveringen jammert. een normaal geval van klas-
senstrijd dus.

het ongeluk wil dat nu juist mijn hut eenzaam en verlaten
aan de bosrand staat. de nacht is donker en het bos is
donker en mijn gedachten lijken op raven. laatst zat mijn
buurman jusienga aan de rand van het bos op een boom-
stronk in "de horizonten der techniek' te lezen toen er op-
eens iets in zijn kruis schoot waardoor hij drie dagen lang
niet heeft kunnen lopen of staan.

geef ons toch raad, kameraden! we wonen hier moeder-
ziel alleen met niets dan verlatenheid en graven om ons
heen. een boswachter heeft me verteld dat er bij volle
maan op de bospaden hoofden zonder romp rondtollen,
elkaar nazitten, met de koude voor hoof den tegen elkaar
botsen .en een leven maken alsof ze iets van plan zijn. zo
gauw het licht wordt is alles verdwenen. dan hoor je al-
leen nog de dennen suizen, heel zacht, want ze zijn na-
tuurlijk ook bang. O god, ik zou nu voor geen geld van de
wereld naar buiten gaan al moest ik nog zo
nodig.

en zo is het met alles. jullie hebt het over europa,
maar als we hier de melk wegzetten om zuur te laten wor-
den duiken er opeens gebochelde kabouters op die in de
emmers plassen.

de oude glusiowa wordt op een nacht badend in
haar zweet wakker. ze doet haar ogen open en daar zit op
de donsdeken het mannetje krediet, dat vóór de verkie-
zingen bestemd was voor de bouw van een brug en direct
daarna zonder laatste sacramenten is gestorven. daar zit
het, groen als gras, grijnst en knijpt haar strot dicht. de

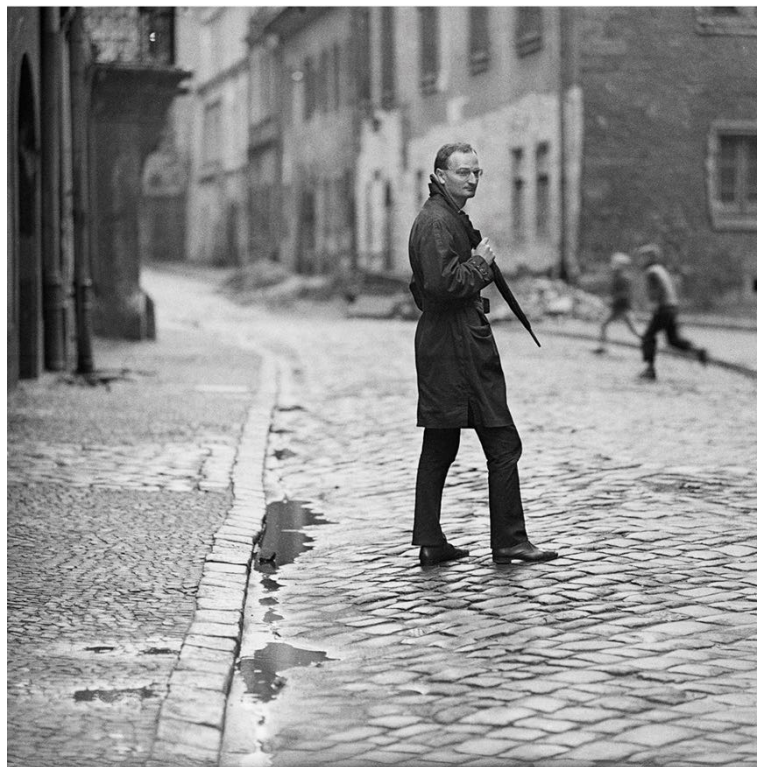
oude glusiowa gilt, maar niemand komt zijn huis uit.
want hoe kan je weten wie er precies gilt en vanuit welk
ideologisch standpunt dat gebeurt?

en op de plaats waar de brug had moeten komen is on-
langs, aangezien de brug er dus niet was, een kunstenaar
verdronken. hij was pas twee jaar oud, maar niettemin
een genie, en als hij was opgegroeid zou hij alles hebben
begrepen en beschreven. nu kan hij alleen maar rondvlie-
gen in de nacht, fluorescerend als een glimworm.

het spreekt vanzelf dat al deze gebeurtenissen hun spo-
ren achterlaten in onze gemoedstoestand. gisteren nog
werd er achter de schuur van moczasz een skelet gevon-
den. volgens de pastoor is het een politiek skelet. de
mensen hier geloven aan geesten van drenkelingen, aan
toverkollen en zelfs aan heksen. eerlijk gezegd woont er
hier zo'n oud vrouwtje dat de koeien de melk afneemt en
de beesten ziek maakt. maar we doen ons best haar voor
de partij te winnen om op die manier de vijanden van de
voortgang een argument uit handen te slaan.

god, wat gaan ze te keer met hun vlerken. wanneer hou-
den ze toch op met dat gefladder en dat eeuwige gepiep.
ja, het is hier anders dan in die moderne woningen waar
alles binnenshuis is en je niet naar de bosrand moet om
je behoefte te doen. maar dat is allemaal nog niet het
ergste. het afschuwelijkste is dat nu, terwijl ik dit rapport
schrijf, de deur is opengegaan en een varkenssnuut te
voorschijn is gekomen die op een heel vreemde manier
naar me blijft staren en staren ...

heb ik jullie niet gezegd dat er bij ons veel dingen anders
zijn?

mrozek. krakow 1960

margijn bosch
vier poolse gedichten

(1)
tadeusz rózewicz

nu
vroeger
was ik op mijn hoede
ieder moment
kon poëzie mij overvallen
ik rende buiten adem
achter het beeld aan dat bewoog

nu
sta ik gedichten toe
van mij te vluchten
te bederven te vergeten
weg te sterven
geen enkele beweging

richting realisering

(maart 1989)

tadeusz i wiesława różewicz

czesław miłosz

een liedje over het einde van de wereld

op de dag van het einde van de wereld
cirkelt een bij boven de waterkers,
repareert een visser zijn blinkend net.
vrolijke dolfijnen springen op in zee,
jonge mussen ravotten in de dakgoot
en de slang heeft een gouden vel zoals het hoort.

op de dag van het einde van de wereld
lopen vrouwen onder parasols door het koren,
een dronkeman doezelt aan de grasrand,
op straat prijzen groentemannen hun waar aan
en een bootje met geel zeil nadert het eiland,
de klank van een viool hangt nog in de lucht

en ontsluit de sterrennacht.

en wie rekende op weerlicht en donder
wordt teleurgesteld.

en wie wachtte op tekens en trompetten van aartsenge-
len, gelooft niet dat het nu gebeurt.
zolang de zon en de maan daarboven staan,
zolang de hommel de roos bezoekt,
zolang er roze baby's worden geboren,
gelooft niemand dat het nu gebeurt.

alleen een grijze oude man die profeet had kunnen zijn,
maar geen profeet is, omdat hij ander werk heeft,
zegt terwijl hij de tomaten opbindt:
een ander einde van de wereld komt er niet,
een ander einde van de wereld komt er niet.

(warschau, 1944)

miłosz

(3)

wisława szymborska

thuiskomst

hij kwam thuis. zei niets.

er was hem echter duidelijk iets naars overkomen.

017

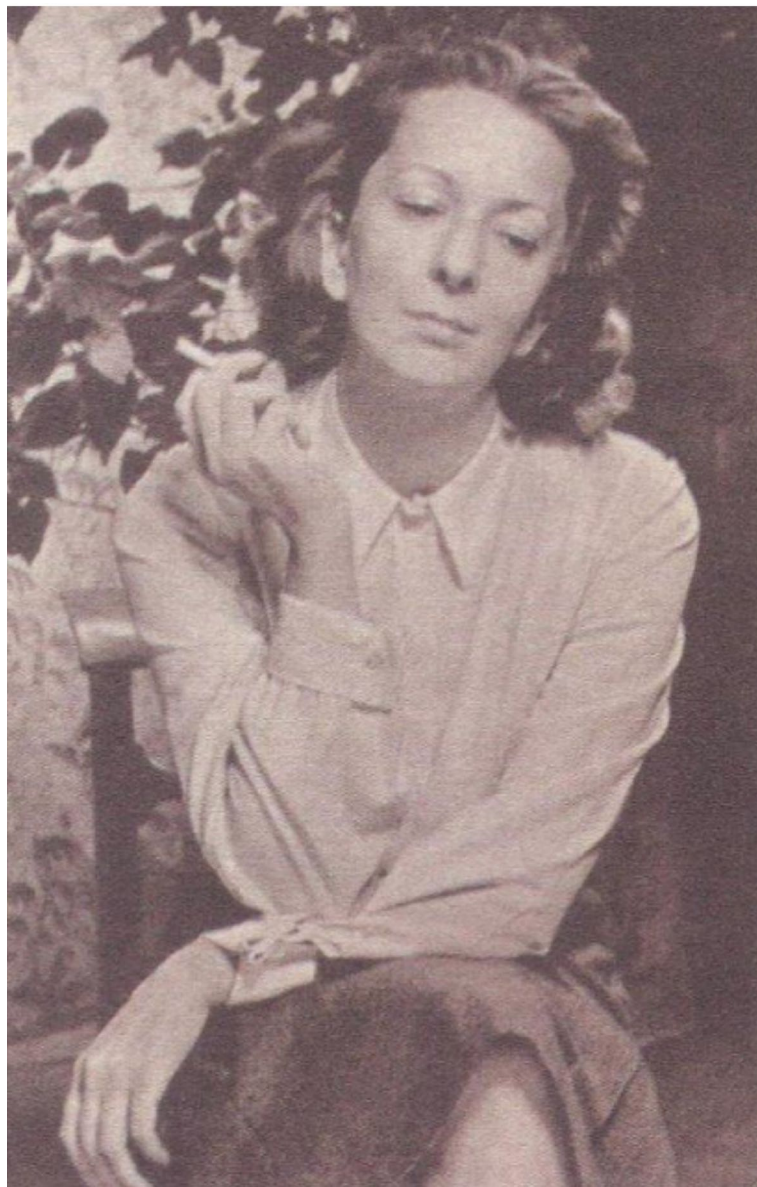
hij kroop met zijn kleren aan in bed.
verborg zijn hoofd onder de deken.
trok zijn knieën op.

hij is rond de veertig, maar op dit moment niet.
hij bestaat, maar niet meer dan in zijn moeders buik,
vele huiden ver, in een beschuttend duister.

morgen moet hij een lezing houden over de homeostase
in de metagalactische astronautiek.

maar voorlopig ligt hij opgerold te slapen.

(wroclav 1972)

szymborska

(4)

anna swirszczynska (ca 1944 gepubliceerd 1985)

hij sprong niet van de derde verdieping

de tweede wereldoorlog.

warschau.

vannacht hebben ze bommen gegooid
op het theaterplein.

op het theaterplein
heeft mijn vader zijn atelier.
al zijn doeken,
het werk van veertig jaar.

vanmorgen is vader gaan kijken
op het theaterplein.
hij heeft alles gezien.

zijn atelier
heeft geen plafond meer,
geen wanden,
geen vloer.

vader sprong niet
van de derde verdieping.
vader is helemaal
opnieuw begonnen.

swirszczynska

wim van der grijn

robert walser

uit: 'de wandeling' 1917

vertaling: machteld bokhove

'szondags durf ik mij nauwelijks op straat te vertonen omdat ik geen zondags pak heb. wat degelijke, spaarzame levenswijze aangaat, lijk ik op een veldmuis. zelfs een mus heeft volgens mi] nog meer kansen welgesteld te worden dan de verslagdoener en belastingplichtige die hier voor u staat. ik heb enkele boeken geschreven die helaas niet de minste weerklank bij het publiek gevonden hebben. de gevolgen daarvan zijn beangstigend. ik twijfel er geen moment aan dat u dit zult inzien en derhalve nujn zonderlinge financiële positie zult begrijpen.

maatschappelijke positie, maatschappelijk aanzien enz. bezit ik helemaal niet, dat is zonneklaar. tegenover iemand als ik schijnen er niet de minste verplichtingen te bestaan. levendige belangstelling voor de schone letteren is uitermate schaars vertegenwoordigd. bovendien veroorzaakt meedogenloze kritiek, zoals iedereen die op onze werken meent te moeten uitoefenen, nog veel meer schade, die zich als een remschoen schrap zet tegen het bereiken van enige bescheiden welstand. natuurlijk zijn er goedmoedige weldoeners en vriendelijke weldoesters die de dichter bij tijd en wijle op edele wijze ondersteunen. maar een gift is nog lang geen inkomen, een ondersteuning toch beslist geen vermogen. om deze overtuigende redenen, zeer geachte heer, zou ik u willen verzoeken zo vriendelijk te zijn van elke belastingverhoging die u mij heeft aangekondigd af te zien en mijn draagkracht in godsnaam zo laag aan te slaan als maar kan.'

de directeur of taxateur zei: 'maar we zien u wel altijd wandelen!'

'wandelen; gaf ik ten antwoord, 'moet ik hoe dan ook om weer tot leven te komen en om het contact met de wereld in stand te houd. want zonder voeling daarmee zou ik geen halve letter meer op papier krijgen, laat staan een gedicht in vers of proza kunnen produceren. zonder wandelen zou ik dood zijn, en mijn beroep, waar ik hartstochtelijk veel van houd, zou ik allang heb en moeten opgeven. zonder wandelen en het opdoen van schrijfstof zou ik niets meer hebben om over te schrijven, ookk geen opstel kunnen vervaardigen, om nog maar te zwijgen van een novelle. zonder wandelen zou ik studies noch waarnemingen kunnen verrichten. een knappe, schandere man als u zal dat onmiddellijk begrijpen.

op een wijdlopijge wandeling schieten mij duizend bruikbare gedachten te binnen, terwijl ik opgesloten in mijn huis jammerlijk zou verdorren, verdrogen. wandel is voor mij niet alleen maar gezond maar ook vruchtbaar, en niet alleen mooi maar ook nuttig. een wandeling brengt mij beroepsmatig vooruit, maar bezorgt mij tegelijk ook persoonlijk plezier; ze troost, verblijdt, verkwikt mij, doet me genoeg, maar heeft tegelijk de eigenschap dat ze mij aanspeert en tot nieuwe scheppingen stimuleert doordat ze mij talrijke min of meer belangwekkende onderwerpen oplevert die ik later thuis ijverig kan uitwerken. elke wandeling is vol bezienswaardige, gevoelswaardige verschijnselen. op aardige wandelingen, al zijn e nog zo klein, wemelt het meestal van composities, levende gedichten, aantrekkelijke dingen, allerlei natuurschoon. natuurlijke historie en land en volkenkunde ontvouwen zich vol bekoring en gratie voor de zintuigen en ogen van de aandachtige wandelaar die natuurlijk niet moet wandelen met teneergeslagen, maar met open, heldere ogen, wil hij de ware zin en de weidse, edele idee van het wandelen deelachtig worden.

bedenkt u toch hoe de dichter gedoemd is te verarmen en jammerlijk te mislukken als de moederlijke, vaderlijke, kinderlijke natuur hem niet steeds opnieuw met de bron van het goede en schone in aanraking zou brengen. bedenkt u toch hoezeer het onderricht en de heilige, gouden lessen die hij buiten in de schitterende open lucht geniet, voor de dichter steeds weer van het grootste belang zijn. zonder het wandelen en de daarmee verbonden natuurbeschouwing, zonder deze even heerlijke als leerrijke, even verfrissende als voortdurend stimulerende informatie voel ik me als verloren en ben ik het ook. met de grootste oplettendheid en liefde moet degene die wandelt elk kleinste levende ding bestuderen en

beschouwen, of het nu een kind is, een hond, een mug, een vlinder, eenmus, een worm, een bloem, een man, een huis, een boom, een hek, een slak, een muis, een wolk, een berg, een blad of zelfs maar een schamel, weggegooid stukje schrijfpapier waarop misschien een lief, braaf schoolkind zijn eerste, onbeholpen letters geschreven heeft.

de grootste en de nederigste, de ernstigste en de vrolijkste dingen, zijn hem allemaal lief en aangenaam en waardevol. hij mag geen enkele overgevoelige eigenliefde met zich meedragen, hij moet daarentegen onzelfzuchtig onegoïstisch zijn zorgzame blik over alles heen laten zweven. rond laten zwerven; hij moet in staat zijn helemaal niets anders te doen dan opgaan in het aanschouwen en opmerken van dingen, daartoe gelijk een wakkere, dienstvaardige, opofferingsgezinde, beproefde frontsoldaat zichzelf, zijn eigen zorgen, behoeften, gebreken, ontberingen, op de achtergrond weten te plaatsen, weten te minachten of volledig wren te vergeten.

anders wandelt hij maar halfhartig wat niet veel waard is. hij moet te allen tijde tot meelij, meeleven en geestdrift in staat zijn, en hopelijk is hij dat. hij moet zich tot enthousiasme kunnen opzweepen, maar zich net zo gemakkelijk kunnen buigen over de kleinste alledaagsheid, en vermoedelijk kan hij dat. maar door zich trouw, vol overgave te verliezen en de weg te vinden tussen de dingen en alle verschijnselen vlijtig lief te hebben zal hij ook gelukkig worden, zoals door elke plichtsbetrachting de plichtsbewuste vanbinnen rijk en gelukkig wordt. scherpzinnigheid en overgave bezielen hem, tillen hem hoog uit boven zijn eigen persoon is wandelaar die vaak genoeg de reputatie heeft van nutteloze, tijdverkwistende vagebond. veelsoortige studies verrijken, vermaken,

veredelen en kal meren hem, en wat hij ijverig aan 't beoefenen is, kan soms nauw aan exacte wetenschap grenzen, waartoe niemand deze ogenschijnlijk luchthartige lanterfanter in staat acht.

weet u dat ik hardnekkig en onverdroten in mijn hoofd aan het werk ben en vaak misschien wel actief in de beste zin van het woord, terwijl het er uitziet alsof ik een slome, dromerige, trage aartsleegloper en man zonder verantwoordelijkheid ben die zich gedachteloos en werkloos in het blauw of groen verliest en een slechte indruk wekt? geheimzinnig sluipen de wandelaar allerlei invallen en ideeën achterna, dusdanig dat hij midden onder het vlijtige, oplettende lopen stil moet staan en moet luisteren omdat hij van onder tot boven door merkwaardige indrukken, door geestesgeweld bevangen, plotseling het betoverende gevoel heeft alsof hij in de grond zakt doord at zich een afgrond opent voor zi n verblinde, verwarde denkers- en dichtersogen. zij n hoofd dreigt eraf te vallen, de anders zo levendige. e armen en benen lijken verstart. landschap en mensen, klanken en kleuren gezichten en gestalten, wolken en zonneschijn draaien als schimmen om hem heen; hij vraagt zie af: 'waar ben ik?' . hemel en aarde stromen en storten in een bliksemend over elkaar heen golvend, onduidelijk schemerend nevelbeeld ineën. de chaos begint en alle orde verdwijnt. moeizaam probeert de ontstelde zijn gezonde verstand bij elkaar te houden; dat lukt hem. daarna zet hij zijn wandeling vol vertrouwen voort.

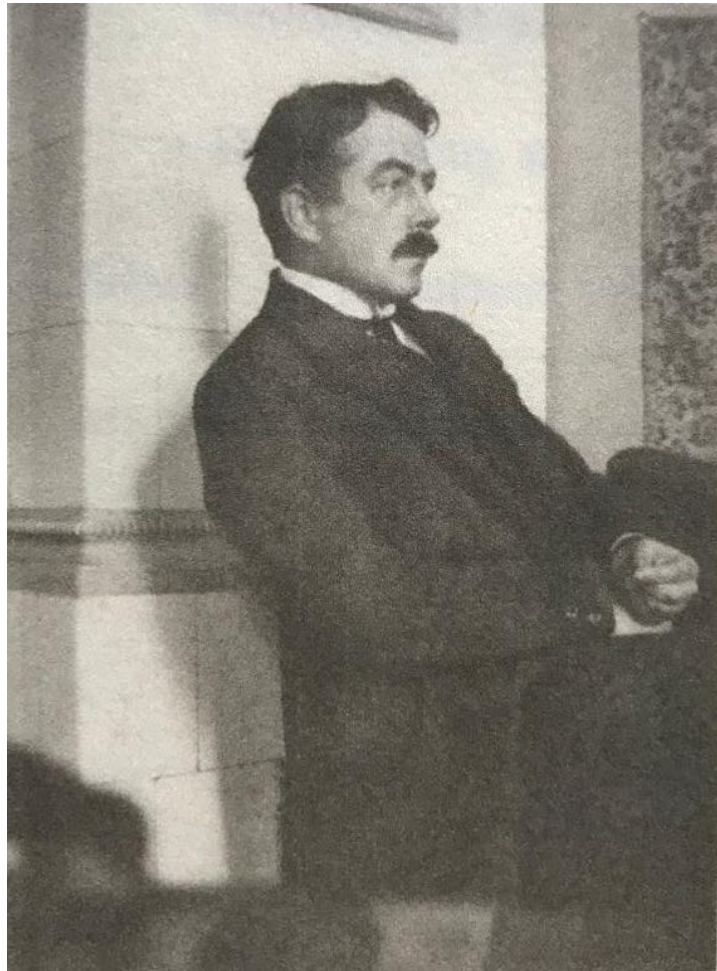
houdt u het voor volstrekt onmogelijk dat ik tijdens zo'n geduldige wandeling reuzen aantref, de eer heb professoren te zien, in het voorbijgaan met boekhandelaren en bankbedienden verkeer, met zangeressen en actrices spreek, bij geestige dames het middagmaal gebruik,

door bossen struin, gevaarlijke brieven verstuur en het woest aan de stok heb met geniepige, ironische meesterkleermakers; toch kan dit alles gebeuren, en ik denk dat het inderdaad gebeurd is.

de wandelaar wordt steeds door iets merkwaardigs, iets fantastisch begeleid, en hij zou gek zijn als hij aan dit geestrijke iets geen aandacht zou schenken; maar dat is ook helemaal niet het geval, hij heet juist alle vreemde verschijnselen hartelijk welkom, raakt bevriend, verbreedt zich met hen, maakt er vastomlijnde, kernachtige entiteiten van, geeft ze een ziel en vorm zoals zij op hun beurt ook hem bezielen en vormen.

kortom: ik verdien mijn dagelijks brood net zo zuur met denken, piekeren, boren, graven, peinzen, dichten, voren, onderzoeken en wandelen als wie dan ook. al trek ik misschien nog zo'n vrolijk gezicht, ik ben hoogst serieus en gewetensvol, en hoewel ik alleen maar geexalteerd en lieflijk, ben ik een degelijk vakman. mag ik hopen dat ik u met het geven van deze grondige toelichting terdege overtuigd heb van mijn toch duidelijk eerlijke bedoelingen?'

de ambtenaar zei: 'goed!' en voegde eraan toe: 'uw verzoek aangaande goedkeuring van een zo laag mogelijk belastingtarief zal onderzocht worden ee afwijzende of bevestigende mededeling dienaangaande zal men u weldra doen toekomen. voor het vriendelijk naar waarheid uitgebrachte verslag alsmede de ijverig gedane eerlijke uitspraken danken wij u ten zeerste. voorlopig kunt u gaan zodat u uw wandeling leuk kunt voortzetten. daar ik in genade ontslagen was, snelde ik vrolijk weg en was ik gauw daarna weer in de openlucht, waar ik gegrepen en meegesleept werd door een gevoel van verrukking en vrijheidsdrang.

walsler

cees walburgh schmidt
over chlebnikov

gezien het complexe van chlebnikov's werk, dat heel uiteenlopend thematisch materiaal combineert met gevarieerde middelen om tot artistieke uitdrukking te komen, kan het niet als verrassing komen dat er veel radikaal verschillende uitleg van de dichter zijn werk is

markov geeft in zijn werk 'de langere gedichten van velimir chlebnikov' een redelijk representatieve lijst van waarderingen van chlebinkov, die variëren van 'hij is een idioot, in de meest gewone zin van het woord' tot, 'één van de grootste russische dichters en misschien wel van de wereld'.

tjeerd bischoff

natalia ginzburg

uit: 'mensen om mee te praten' 1962/1990

vertaling: etta maris

mensen om mee te praten

wie schrijft loopt twee risico's: het risico te goed en te verdraagzaam te zijn voor zichzelf, en het risico zichzelf te verachten. wanneer hij te veel van zichzelf houdt, wanneer hij zich voelt overstroomd van sympathie voor alles wat hij denkt en schrijft, dan schrijft hij met een gemak en een souplesse die hem argwanend zouden moeten maken. hij heeft geen argwaan, want in zijn van een ijdel vuur gloeiende geest is geen enkele ruimte over voor argwaan of oordelen, en alles wat hij verzint, denkt en schrijft vindt hij op een gelukkige manier rechtmatig, nuttig en voor iemand bestemd. wanneer hij daarentegen zichzelf gaat verachten, gooit hij meteen zijn eigen gedachten omver, schiet ze neer zodra ze zich oprichten en gaan ademen, en begint krampachtig kadavers van gedachten om zich heen op te stapelen, lastig en zwaar als dode vogels. of hij schrijft en herschrijft vol zelfverachting maar ook vol duistere hoop dezelfde zin oneindig vaak boven aan een vel papier, in het absurde vertrouwen dat met die onbeweeglijke zin plotseling als door een wonder levendige overdenkingen opwellen.

wie schrijft voelt daarom sterk de behoefte aan mensen om mee te praten. dat wil zeggen, om drie of vier mensen op de wereld te hebben aan wie hij kan voorleggen wat hij schrijft en denkt, en met wie hij daarover kan praten. hij heeft er niet veel nodig: drie of vier zijn genoeg. het publiek is voor wie schrijft een uitbreiding en een projectie in het onbekende en oneindige van deze drie of vier mensen.

deze mensen helpen degene die schrijft hetzij om voor zichzelf geen blinde en kritiekloze sympathie te hebben, hetzij om voor zichzelf geen dodelijke minachting te voelen. ze helpen hem om zich te verdedigen tegen het gevoel te ijlen en te dazen in eenzaamheid. ze redden hem van ziektes die groeien en zich als een vreemde trieste woekering vermenigvuldigen in de schaduw van zijn ziel wanneer hij alleen is.

de keuze van de mensen om mee te praten is nogal vreemd, en wie schrijft ontdekt tussen hen geen enkele gelijkenis. ze lijken toevallig klakkeloos opgevist uit de mensen die hij om zich heen heeft. die keuze gehoorzaamt niet aan genegenheid, noch aan vriendschap of aan achting; of beter gezegd, genegenheid, vriendschap en achting zijn noodzakelijk maar op zich niet voldoende. natuurlijk verwacht iemand van het lot altijd dat het hem nieuwe mensen met wie hij kan praten brengt; en wanneer hij ouder wordt, verwacht hij bijna niets anders.

op dit moment heb ik misschien vier mensen om mee te praten: mijn vriend c.; twee vriendinnen van me, l. en a.; mijn oudste zoon. onder de mensen die ik tamelijk vaak zie, zijn er nog meer die ik graag zou willen gebruiken om mee te praten; maar omdat ik wel eens bang was dat ik ze lastig viel of omdat ik het vage gevoel had dat ze niet veel zin hadden om te lezen wat ik geschreven had, heb ik hen als mensen om mee te praten laten vallen. het is noodzakelijk dat de mensen om mee te praten ons nooit afwijzen.

verder is het absoluut noodzakelijk dat de mensen om mee te praten ons nooit beoordelen als nutteloze schrijvers. aangezien onze angst om nutteloos te zijn, of beter gezegd om nutteloze dingen te schrijven, zich dikwijls met subtiele en pijnlijke volharding in ons verschuilt, is het noodzakelijk dat de mensen met wie wij praten ons tegen deze angst beschermen.

wat mijn eerstgeboren zoon betreft, heb ik lange tijd gedacht dat ik die niet kon gebruiken als iemand om mee te praten, omdat kinderen, met hun gewoonte om zich tegenover ons hyperkritisch en genadeloos streng op te stellen, geen mensen om mee te praten kunnen zijn. en als dat niet gebeurt, gebeurt wel het tegenovergestelde en dat is nog erger: dan gebeurt het dat ze bewust of onbewust de neiging hebben ons op een voetstuk te plaatsen. toch heb ik op een bepaald moment ontdekt dat deze zoon van mij op een vreemde manier juist iemand om mee te praten is. hij is voor mij iemand met wie ik als volgt praat: ik leg hem voor wat ik schrijf, hij leest het en onmiddellijk overlaadt hij me met beledigingen en boosaardige opmerkingen. het gekke is dat zijn beledigingen me helemaal geen pijn doen en dat ik moet lachen. ook hij moet lachen maar houdt daarom nog niet op met het met geamuseerde en ruwe aanmatiging voordragen van zijn beledigingen. de lach en de vrolijkheid spuiten uit zijn koolzwarte ogen, uit zijn zwarte ruige, verwilderde hoofd. ik geloof dat mij beledigen een van de genoegens van zijn leven is. het aan-' horen van zijn beledigingen is in ieder geval een van mijn genoegens.

welk voordeel ik trek uit zo'n stortvloed van beledigingen kan ik moeilijk zeggen. het gaat niet om kritiek maar om beledigingen. in wezen vindt hij me een zoetsappige sentimentele schrijfster. deze formulering is echter een zeer verzachte en gematigde versie van zijn geraas over mijn schrijven. hoe het komt dat ik me na al die beledigingen weer levendig en opgewekt en vol lust om te schrijven voel, is me een raadsel. ik heb heimelijk het idee dat hij soms nieuwsgierig is naar wat ik schrijf, dat het hem intrigeert en dat hij het niet helemaal onaangenaam vindt. hij minacht me niet. in zijn beledigingen is minachting volledig afwezig.

mijn vriend c. is criticus. hij is in alle opzichten volmaakt om mee te praten. hij is dan ook niet alleen voor mij iemand om mee te praten, maar voor diverse andere mensen die schrijven. als mens is hij onrustig en allesbehalve geduldig. maar voor wie schrijft is hij juist begiftigd met een eindeloos geduld. hij heeft bovendien de vreemde gave om bij zijn naaste de gedachten aan en het verlangen naar schrijven op te wekken en te stimuleren. ik zou zeggen dat je hem misschien maar een kamer hoeft te zien binnengaan, of je neemt je weer voor te gaan schrijven. je hebt altijd het gevoel dat hij, zodra hij de deur is uitgelopen, ons meteen vergeten is om zijn aandacht te wijden aan andere mensen en geschriften die hij zal tegenkomen. maar dat is niet belangrijk. op een bepaalde manier blijft hij trouw aan zijn vrienden, want na lange periodes van afwezigheid hervat hij de dialoog alsof deze nooit onderbroken was.

noch aan mijn vriend c., noch aan mijn zoon kan ik mijn blijspelen laten lezen. mijn zoon geeft gewoonlijk zulke negatieve oordelen dat ik als ik ze zou aanhoren, al mijn blijspelen in stukjes zou scheuren. aan mijn blijspelen verspilt hij zijn stroom van beledigingen niet. hij maakt zich er in twee woorden vanaf. hij lacht en schudt zijn borstelige zwarte hoofd. in het algemeen zegt hij dat het blijspelen zijn 'om rechtop bij te slapen'. verder zegt hij dat hij niet van toneel houdt en dat hem, wanneer hij naar het theater gaat, van verveling een gevoel van jeuk en zweet bekruipt. een paar keer is hij op mijn verzoek en uit eenvoudige goedheid mijn blijspelen gaan zien die in het theater werden opgevoerd en hij heeft me verteld dat hij de hele tijd heeft gezweet. wat mijn vriend c. betreft, soms heb ik hem mijn blijspelen te lezen gegeven, hij nam ze mee naar huis en verloor ze regelmatig. ik heb nooit goed begrepen of hij ze verloren had voordat hij ze gelezen had of erna. hoe dan ook, hij heeft me nooit een

echt oordeel gegeven en het is duidelijk dat ze of zijn nieuwsgierigheid niet prikkelden, of dat ze hem niet bevielen.

de enige met wie ik over mijn blijspelen kan praten, is mijn vriendin a. zij heeft me altijd oordelen gegeven die ik kon gebruiken. uit haar oordelen maakte ik op dat ze er aandacht aan had besteed. aandacht is een kostbaar geschenk en het is niet zo dat je het op elke hoek van de straat kunt vinden. ik denk dat wie schrijft zich nooit vergist met betrekking tot de aandacht van zijn naaste, dat wil zeggen, hij weet onmiddellijk wanneer zijn naaste geen aandacht heeft gehad en zijn lezing zwak, oppervlakkig en afgeleid is geweest. aan de aandacht van de mensen waarmee wij praten kunnen we een beetje afleiden of wat we geschreven hebben enige aandacht zal verdienen en krijgen of helemaal niet. het feit dat mijn vriendin a. geen bijzondere competentie heeft op het gebied van toneel en misschien een beperkte theatercultuur heeft, laat mij onverschillig. zij kan me over mijn blijspelen misschien geen absoluut oordeel geven, maar ze kan me zeggen welke ze beter of slechter vindt. ik denk dat ik zelf een absoluut oordeel over mijn blijspelen zou moeten hebben, ook al is dat oordeel misschien ruw en rudimentair en beperkt tot de mate waarin het voor een menselijk wezen mogelijk is een oordeel over zichzelf te vormen. een dergelijk absoluut oordeel over mijn blijspelen heb ik niet en dat lijkt me een slecht teken. het lijkt me een teken van onrijpheid. wanneer iemand een minimum aan rijpheid in het schrijven heeft bereikt, moet hij verdorie toch weten wat hij geschreven heeft en waarom. mensen om mee te praten zijn hem daarbij niet van nut. de mensen om mee te praten zijn hem van nut op het moment dat hij schrijft en meteen daarna, zoals iemand die een berg beklimt een slok water van nut is, of een hand op zijn schouder, of in ieder geval het gevoel dat er

een levende stap of adem naast hem is. aan de mensen om mee te praten vragen we niet zozeer een kritisch, helder en nuchter oordeel, als wel een soort deelname, een bijdrage in woord en gedachte aan ons eenzaam schrijven.

een paar dagen geleden, toen ik uit de provincie terugkwam in rome, was ik juist klaar met het schrijven van iets en wilde ik aan iets anders gaan beginnen. ik had niemand om mee te praten en voelde dat als een gemis. a. was er, maar wat ik geschreven had was geen blijspel en a. vind ik vooral geschikt voor de blijspelen. mijn vriendin l. was er, maar ze stond op het punt om naar cappadocië te vertrekken. ze was heel druk bezet met de voorbereidingen voor haar vertrek, in vliegende haast de stad door met haar adelaarsprofiel. het lukt me haar een half uur vast te pinnen op de bank bij mij thuis en haar te laten lezen wat ik geschreven had. ze zet me een paar snelle woorden die heel waardevol voor me waren. aan deze vriendin heb ik niet veel voor verhalen of blijspelen, maar zij is waardevol voor de overdenkingen die ik schrijf omdat ze erg scherp is in het onderscheiden van wat waar en niet waar is. toen ze weg was, bleef ik alleen achter met mijn tweede zoon. gewoonlijk is hij niet iemand met wie ik over mijn schrijven wil praten, omdat ik altijd het gevoel heb dat hij me minacht als schrijfster, dat wil zeggen, hij vindt me wezenlijk nutteloos. ik heb bij hem altijd de indruk dat hij alles op de wereld wat geen wiskunde of economie of politiek is, in wezen futiel en nutteloos vindt. het feit dat hij niet iemand is met wie ik over mijn schrijven kan praten, beperkt onze verhouding op geen enkele manier, aangezien ik met hem over alle andere soorten zaken kan praten. niettemin vroeg hij of hij mocht lezen wat ik geschreven had en ik gaf hem mijn bladzijden. hij las, lachte wat en zei dat dat stuk 'niet slecht' was. deze woorden van hem deden me ontbranden in grote euforie.

de volgende dag gooide ik er razendsnel een nieuw schrijfsel uit. het ging over klasseprivileges. ik had heel veel twijfels en een beetje levendige hoop. toen hij 's avonds weer naar me toe kwam, gaf ik hem die nieuwe bladzijden te lezen. hij heeft me nooit zoals mijn andere zoon bedolven onder beledigingen, gewoonlijk is hij nogal terughoudend en voorzichtig in zijn oordelen over mijn schrijven en ook uiterst behoedzaam om mij niet te kwetsen. hij kwetst me dan ook niet; maar bijna altijd voel ik me na zijn oordeel nutteloos en futiel als een gebloemd zijden sjaaltje.

sinds kort heeft hij zijn baard laten staan en bij het lezen streelde hij zijn baard, en aan de manier waarop hij zijn baard streelde begreep ik dat wat hij las hem helemaal niet beviel. zijn oordeel was zacht, glimlachend en onverbiddelijk. hij zei dat ik het kapitalisme verward had met de industriële maatschappij. het was mij niet opgevallen dat ik het over kapitalisme had gehad, noch over de industriële maatschappij. ik was stomverbaasd.

ik had pyjama's en overhemden voor hem gekocht. hij zei dat hij die overhemden nooit zou dragen omdat ze 'bewerkt' waren, in het weefsel zaten namelijk ragfijne, bijna onzichtbare opengewerkte streepjes. omdat ik ze 's avonds gekocht had, had ik dat niet gezien. ook de pyjama's bevielen hem niet want de ene was groen en de andere roze. hij houdt alleen maar van blauw.

de volgende dag was ik knorrig op hem omdat hij mijn schrijfsel meedogenloos de grond in had geboord en omdat hij de deur was uitgegaan en de overhemden en de pyjama's op de bank had vergeten, terwijl hij me gezegd had dat hij ze zou gaan ruilen. ik bedacht dat niemand ooit zou vermoeden dat hij, die zich zo nonchalant kleedde, iets tegen 'bewerkte' overhemden had en dat hij de ene stof van de andere kon onderscheiden. ik bedacht dat zijn vijandigheid tegen 'bewerkte' overhemden

waarschijnlijk moest voortkomen uit het feit dat hij ze 'frivool' vond. ik bedacht dat hij verkeerde ideeën had over wat frivool en wat serieus was, niet alleen met betrekking tot ondergoed en kleren, maar in het algemeen. niettemin ontdekte ik bij het goed bekijken van een van de pyjama's die ik voor hem had gekocht, de roze, dat het inderdaad een wijnachtig roze was, nogal afschuwelijk. ik her1as wat ik geschreven had en vond het weerzinwekkend. er steeg een walgelijk zoetzure lucht uit op. ik verachtte mezelf zo volledig en diep dat het leek of ik nooit meer iets zou kunnen schrijven. ik had mijn banden met de wereld verbroken en bevond me op een pad dat zo vol obstakels was dat ik niet wist hoe ik moest lopen.

ginzburg

toen mijn zoon weer thuiskwam, zei ik dat hij gelijk had. ik liet hem mijn schrijfsel zien, in vieren gevouwen met een elastiekje er omheen. ik had besloten het te laten zitten, het achter in een la weg te stoppen. hij was vroeg thuisgekomen om weer weg te gaan om de roze pyjama te gaan ruilen. hij was die pyjama's niet vergeten. hij ging weg en kwam even later terug met een blauwe pyjama.

ik was hem dankbaar dat hij me niet had toegestaan om enig belang toe te kennen aan dat schrijfsel van me en dat hij me op een bepaalde manier, op een heel zachte manier, had bevolen om het te laten zitten. nu moest ik langzaam en met moeite stapels dode gedachten van mijn pad wegruimen.

jair stranders

ian buruma

uit: 'de fantasten' 2022

proloog

op het eerste gezicht hebben de drie hoofdpersonen van dit boek weinig met elkaar gemeen. felix kersten was een weldoorvoede levensgenieter die beroemd – of berucht – is geworden als de masseur van heinrich himmler, massamoordenaar en reichsführer-ss. himmler noemde kersten liefkozend zijn 'wonder-boeddha'. aisin gyoro xianyu of jin bihui of dongzhen ('oosters juweel') is vooral bekend onder haar japanse naam kawashima yoshiko. ze was een prinses van de mantsjoes die zich graag als man verkleedde en in china voor de japanse geheime dienst spioneerde. friedrich, frederyck of freek weinreb was een chassidisch joodse immigrant in nederland die geld van andere joden aannam en beloofde dat hij hen van deportatie naar polen zou redden, maar een aantal van deze mensen uiteindelijk heeft verraden aan de duitse politie. in mei 1947 wachtte weinreb op zijn vonnis voor strafbare feiten die hij tijdens de bezetting had gepleegd. hij was een gedrongen man met een ronde rug en dikke brillen-glazen en zag eruit als een talmoedische geleerde die met zijn gedachten ver boven alledaagse zaken verheven was. het vonnis zou worden uitgesproken door het bijzonder gerechtshof, dat zaken van landverraad en

collaboratie behandelde. de aanklager beschuldigde weinreb van 'de meest fantastische zwendel' die ooit in nederland was uitgevoerd. weinrebs verdedigers zagen hem als een moderne dreyfus, een joodse zondebok voor de misdaden van niet-joden. een paar joden die de oorlog hadden overleefd en weinreb tijdens de bezetting hadden gekend, zagen hem als een meedogenloze oplichter die met de gestapo had samengewerkt. weinreb zelf zag zijn levensverhaal als een chassidisch sprookje. bij de rechtszaak tegen kawashima yoshiko ging het er heel wat minder ingetogen aan toe. de rechtbank in beijing werd belaagd door massa's mensen die een glimp van de 'mata hari van het oosten' wilden opvangen. het was zo'n heksenketel in de rechtszaal dat de rechters zich gedwongen zagen de behandeling van de zaak te laten plaatsvinden in de tuin bij het gerechtshof, waar zich duizenden omstanders verdrongen en mensen zelfs in de platanen waren geklommen om het spektakel te kunnen volgen. tofoe- en watermeloenverkopers deden goede zaken.

kawashima had een kort mannenkapsel en droeg een paarse broek en witte polotrui. ze werd beschuldigd van verraad van haar geboorteland, china, het oprichten van een privé-militie ter ondersteuning van de japanse invasielegers in mantsjoerije en spionage voor de japaners in shanghai. haar affaires met belangrijke japanse officieren en haar avonturen in het bezette china, waar ze had rondgedoold als een bezeten samoerai, werden in geuren en kleuren in de kranten beschreven. de meeste misdrijven waarvan ze werd beschuldigd waren in de jaren dertig gepleegd, toen japanse legers moordend en plundrend door china trokken.

het wonderlijkste was wel dat veel zaken waarvan kawashima werd beschuldigd afkomstig waren uit de films, romans en verhalen die japanse propagandisten en

roddeljournalisten tijdens de oorlog – vaak ook met haar medewerking – hadden verzonnen. kawashima was in elk geval deels een verzonnen personage. deze merkwaardige mengeling van feiten en verzinsels leidde op een gure ochtend in beijing uiteindelijk tot haar executie. himmlers masseur, felix kersten, heeft nooit terechtstaan. hij was geboren in estland, maar had de finse nationaliteit gekregen en heeft zijn land nooit verraden omdat finland aanvankelijk met nazi-duitsland samenwerkte en pas aan het einde van de oorlog naar de tegenstander was overgelopen. kersten was zeker wél een collaborateur. het was misschien verwerpelijk dat hij als masseur en vertrouweling zorg had gedragen voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van een genocidale moordenaar, maar dat maakte hem nog niet tot een oorlogsmisdadiger. kersten verzon zijn eigen legende na de oorlog, toen hij zijn verleden omtoverde tot het verhaal van een dappere verzetsstrijder die gebruik had gemaakt van zijn unieke positie aan het hof van himmler om de levens van miljoenen onschuldige mensen te redden.

ze waren alle drie hochstapler. deze term verwees oorspronkelijk naar een bedelaar die zich de manieren van iemand uit de hogere stand aanmeet wanneer hij in het nauw wordt gebracht. in het nederlands wordt het woord meestal vertaald als oplichter, zwendelaar of opschepper en heel soms zelfs als hoogstapelaar. de fictieve achttiende-eeuwse baron von münchhausen, die onder andere beweerde dat hij naar de maan was gereisd, op een kanonskogel had gevlogen en met een reusachtige krokodil had gevochten, was een typisch voorbeeld van een hochstapler. weinreb, kawashima en kersten konden zo goed verhalen vertellen dat er lang na de oorlog nog steeds geloof werd gehecht aan een aantal van hun wildste verzinsels, in het geval van kersten zelfs door vooraanstaande historici.

weinrebs verdedigers hebben er terecht op gewezen dat bedrog, valse identiteiten, verzonden verhalen en andere vormen van misleiding onlosmakelijk met de oorlogservaring waren verbonden. verzetslieden opereerden uiteraard onder een schuilnaam. alles draaide om bedrog. maar bedrog was ook het kenmerk van de regimes waartegen ze streden. een dictatuur bestaat bij de gratie van terreur en propaganda. als je een leugen maar vaak genoeg herhaalt, wordt deze vanzelf de waarheid. is dat nou een uitspraak van joseph goebbels of van vladimir lenin? samenzweringstheorieën en andere fantasieën gedijen wanneer er geen accurate informatie beschikbaar is, ofwel omdat de waarheid wordt onderdrukt ofwel omdat het te gevaarlijk is om openlijk over de waarheid te spreken. oorlogen creëren de ideale omstandigheden voor mythomanen, fantasten en opportunisten die als fictieve personages door het leven gaan. maar zulke figuren zien we ook wanneer het geen oorlog is. de drie hoofdpersonen komen akelig eigentijds over in een tijd waarin een hochstapler uit reality-tv-programma's president van de verenigde staten kan worden, waarin essentiële informatie als 'nepnieuws' wordt afgedaan en waarin veel mensen geloof hechten aan de complot- en samenzweringstheorieën die opborrelen uit de collectieve verbeelding van het internet. weinreb, kersten en kawashima verzonden hun verhalen tijdens en na de tweede wereldoorlog, maar deze fantasten zouden zo uit de wereld van de sociale media kunnen komen. er is, met andere woorden, geen essentieel verschil tussen de situatie tijdens de oorlog en de omstandigheden waarin we nu leven. in mijn jeugd werden mensen overvoerd met gekleurde persoonlijke herinneringen en jongensboeken, films en herdenkingstoespraken vol sterke verhalen. ik kreeg een vervormd beeld van de donkere oorlogsjaren van voor

mijn geboorte. in sommige landen werkte de overheid hard mee aan de geschiedvervalsing. generaal de gaulle, de president van een land dat tot op het bot verdeeld was en waar de rancune over het oorlogsverleden gemakkelijk had kunnen uitmonden in een burgeroorlog, wendde zijn gezag als verzetsleider van het eerste uur aan om het beeld te schetsen van een 'eeuwig frankrijk' waar de burgers zich manmoedig tegen de duitse vijand hadden verzet. dit eeuwige frankrijk was bevrijd door haar eigen volk, beweerde hij, haar eigen leger, met 'de steun van heel frankrijk' – en ja, natuurlijk ook, zei hij er snel achteraan, met 'de hulp van onze dierbare en geweldige bondgenoten'. dit was een mythe, een vervalsing, oplichterij, zo je wilt.

in frankrijk was dat bedrog misschien noodzakelijk. ik ben in 1951 in den haag geboren, in het land waar weinreb in 1916 was aangekomen als immigrant uit lwów, het huidige lviv, en waar kersten voor 1940 en na 1945 een gelukkig en voorspoedig leven had geleid. in nederland dreigde er geen burgeroorlog. maar tijdens mijn jeugd was de mythe van het collectieve verzet tegen de Duitsers even wijdverbreid als in frankrijk. misschien was die mythe in zekere zin ook noodzakelijk. een bezetting door een buitenlandse vijand is vernederend. het was alsof het land na de capitulatie voor de veel sterkere duitse strijdkrachten in mei 1940 was ontmand. de verzetsverhalen, die in mijn jeugd te pas en te onpas werden opgerakeld, waren een manier om die vernedering te verwerken, om weer trots te worden op je land, om een patriottische geest te kweken, om ons goed te voelen over wie we waren, namelijk een volk van heldhaftige verzetsstrijders. waarschijnlijk heeft ongeveer hetzelfde proces zich voorgedaan in alle landen die bezet waren geweest. in geen enkel land wordt de waarheid over het oorlogsverleden zo in twijfel getrokken en uit de weg gegaan als

in japan. in japanse films, musicals, manga's, romans en geschiedenisboeken wordt kawashima yoshiko eerder als een tragische figuur dan als een schuldige afgeschilderd. maar schuldgevoel is net zo goed een voedingsbodem voor mythes als onderwerping.

de sinistere figuur van de collabo, zoals zulke mensen in frankrijk werden genoemd, was een essentieel bestanddeel van de nationale mythologie van het einde van de jaren vijftig. god kan niet bestaan zonder de duivel. we wisten wel dat een kleine minderheid actief met de vijand had gecollaboreerd – een doodzonde. zij waren de symbolen van het kwaad, waaraan je goed kon zien hoe krancig de meeste mensen zich hadden gedragen. bij het nederlandse onderscheid tussen 'goed' en 'fout' draaide het om morele zuiverheid. het waren absolute categorieën. je was goed of je was fout. er zat niets tussenin.

pas na meer dan een decennium ontstonden er contra-mythes die voor barsten in de façade van de naoorlogse zelfgenoegzaamheid zorgden. nieuwe geschiedenisboeken, romans, films en televisieprogramma's lieten aanvankelijk nog voorzichtig zien dat de bevolking in de bezette landen zich veel minder heldhaftig had gedragen dan men had willen doen geloven. maar door de protestbewegingen van de jaren zestig werden de contra-mythes explicieter. het begon ook door te dringen dat de motieven achter verzet en collaboratie vaak niet zo eenduidig waren als in de naoorlogse morele legendes werd gesuggereerd.

mensen gingen om uiteenlopende redenen bij het verzet. sommige mensen voelden zich er moreel toe verplicht vanwege hun godsdienstige of politieke overtuigingen. voor andere mensen was het een kwestie van fatsoen. weer andere mensen, die niet per se onfatsoenlijker waren, verlangden naar avontuur. er waren ook mensen die werden aangetrokken door het gevaar en het geweld.

dat geweld had soms echter wel ernstige gevolgen voor anderen, die geen hang naar avontuur hadden maar wel het slachtoffer werden van wrede represailles. daarom werden verzetsstrijders vaak pas na de oorlog romantische helden, lang nadat ze soms meer kwaads dan goeds hadden aangericht met hun heldendaden. maar hoe dan ook waren de actieve verzetsstrijders overal veruit in de minderheid.

mensen hadden ook verschillende redenen om te collaboreren. na de oorlog richtte de wraak zich vooral op degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan minder ernstige vergrijpen, vaak vrouwen die met de vijand naar bed waren geweest – uit begeerte, eenzaamheid, ambitie, een hang naar het goede leven of zelfs, wie weet, liefde, maar zelden uit een diepgevoelde ideologische overtuiging. deze vrouwen werden door joelende meutes kaalgeschoren, met pek besmeurd, bespuugd, door de straten gevoerd en soms ook verkracht. deze wraakacties kwamen voort uit een gevoel van nationale vernedering, dat vooral door mannen werd ervaren. de wrede gezichten van dit soort uitzinnige menigtes kennen we van de schilderijen van de kruisgang van christus. dat kawashima yoshiko als enige van de drie hoofdpersonen in dit boek is geëxecuteerd, heeft waarschijnlijk ook te maken met dit soort heftige emoties.

veel collaborateurs hadden wel ergere dingen op hun geweten dan een amoureuze affaire met de vijand. bezettingslegers en misdadige regimes bieden allerlei soorten mensen de kans om uit de donkere krochten van de samenleving tevoorschijn te komen en hun wraakzuchtige gevoelens uit te leven door de baas te spelen over anderen: mislukte kunstenaars die de officiële smaakmakers worden; kleine criminelen die een fraai uniform krijgen en gevangenenkampen mogen bestieren; geroyeerde advocaten, corrupte bureaucraten, artsen met een

bezoedeld verleden en marginale politici die een hoge functie mogen bekleden onder buitenlandse overheersing. daardoor waren de jaren van het fascisme ideaal voor hochstapler, fantasten die een wrede schijnwereld betraden. en natuurlijk valt er ook altijd aardig te verdienen aan andermans leed.

maar niet alle collaborateurs waren gangsters, zwendelaars of corrupte opportunisten. burgemeesters bleven hun functie bekleden en hielden zichzelf voor dat ze anders de weg zouden vrijmaken voor een opvolger die waarschijnlijk veel erger zou zijn. industriëlen schikten zich naar de wensen van de machthebber om te voorkomen dat hun bedrijf werd geconfisqueerd. ze konden ook altijd zeggen dat de slavenarbeiders uit de plaatselijke concentratiekampen bij hen beter werden behandeld dan in de kampen. advocaten en rechters stemden stilzwijgend in met de wet- en regelgeving van de nazi's en beriepen zich op hun geloof in de rechtsstaat. ze susten hun geweten door te denken dat het niet aan hen was om de aard van die wetten te bepalen. en mensen die in buitgemaakte bezittingen handelden en allerhande diensten leverden aan de nieuwe machthebbers, tja, iemand moest de economie toch draaiende houden.

maar er waren ook lieden, onder wie hoogopgeleiden, die geloofden dat een nieuw europa onder leiding van Duitsland het hoofd zou kunnen bieden aan het tweeledige kwaad van het 'judeobolsjewisme' en het 'joods-amerikaanse kapitalisme'. diezelfde soort vermeende gevaren, meestal zonder de obsessie met joden, zorgde ook voor het ontstaan van soortgelijke broederschapbanden in azië, waar het japanse keizerrijk aan zijn meedogenloze campagne begon om de mede-aziaten van zowel het communisme als het westerse imperialisme te bevrijden. dezelfde soort criminele types, misleide idealisten, maatschappelijke mislukkelingen, wraakzuchtige schurken,

sjoemelaars, zakenlieden en andere opportunisten die in europa onder hitlers banier opereerden, doken tijdens de japanse bezetting in china en andere delen van azië op. maar er waren dus ook prominente aziaten die met de jappers collaboreerden omdat ze hun land van het westerse koloniale bestuur wilden bevrijden, zoals er in europa mensen waren die met de Duitsers samenwerkten omdat ze het stalinisme als een nog groter kwaad beschouwden dan het nazisme.

de drie hoofdpersonen in dit boek voldoen niet aan alle kenmerken van een van deze types. er zijn ook maar weinig mensen – collaborateurs dan wel verzetsstrijders – die je kunt reduceren tot één bepaald type. daarvoor zit de mens, ook die van de kwaadaardige of abjecte soort, te ingewikkeld in elkaar. maar de wonderlijke levens van Kersten, Kawashima en Weinreb bevatten wel elementen die de verhalen van veel collaborateurs kenmerken: hebzucht, idealisme, sensatiezucht, machtshonger, opportunisme en zelfs de niet altijd misplaatste overtuiging dat ze ook iets goeds deden.

dat collaboratie en verzet niet adequaat kunnen worden weergegeven in stichtelijke verhalen over goed versus kwaad, betekent ook dat deze kenmerken niet keurig over de types zijn verdeeld. je kunt met goede bedoelingen slechte dingen doen en er zijn slechte mensen die soms iets goeds doen. bij een moreel oordeel gaat het vaak om gradaties. zo heeft Felix Kersten ook goede dingen gedaan, zelfs als lid van de hofhouding van een massamoordenaar. maar ook de andere twee waren niet compleet verdorven. ze waren maar al te menselijk, vooral in hun zwakheden. die zwakheden zien we bij te veel leiders die tegenwoordig op het wereldtoneel paraderen. daarom wilde ik over ze schrijven en me over de kwestie van collaboratie buigen: ik vind menselijke zwakheid interessanter dan heiligheid of heldhaftigheid, misschien omdat het

makkelijker is om je jezelf voor te stellen als zondaar dan als heilige.

een andere reden voor mijn interesse is de complexe achtergrond van de drie hoofdpersonen. kersten, de baltische duitser die eerst een fin werd en na de oorlog een zweed, heeft in den haag, berlijn en stockholm gewoond. kawashima is in china geboren als dochter van een prins van de mantsjoes, maar opgegroeid in japan als het adoptiekind van een ultranationalistische japper. weinreb verhuisde met zijn ouders van lwów naar wenen en vervolgens naar scheveningen. daar is hij opgegroeid, maar hij overleed in zwitserland, waar hij naartoe was gevlucht om uit handen van de nederlandse justitie te blijven en zijn geld verdiende als een soort goeroe die zijn wijsheid ontleende aan wazige interpretaties van de bijbel.

omdat het cultiveren van een nationaal besef tijdens mijn jeugd zo'n belangrijke rol speelde bij het geschiedenisonderwijs over de oorlog, is het verleidelijk om aan te nemen dat een kosmopolitisch milieu of een gemengde afkomst automatisch tot verdeelde loyaliteiten leidt. maar deze verleiding moet men weerstaan. verdeelde loyaliteiten hoeven niet strijdig met elkaar te zijn. en overdreven patriottisme is soms juist een kenmerk van mensen van gemengde herkomst, al was het maar omdat die vaak het idee hebben dat de trouw aan het ene of andere land moet worden bewezen. of dat idee helemaal van henzelf afkomstig is of ontstaat onder druk van hun omgeving, is een vraag waarop geen algemeen antwoord kan worden gegeven. soms weten mensen het zelf niet eens.

maar in het geval van kersten, weinreb en kawashima is het relevant dat ze niet in hun geboorteland woonden. ze hadden een gemengde culturele en nationale afkomst en werden op gecompliceerde manieren meegevoerd door de historische gebeurtenissen. onzekere en meervoudige

identiteiten kunnen een bron zijn van grote creativiteit, maar ook van bedenkelijker fantasieën. ik schrijf dit in een tijd die gekenmerkt wordt door diepe sociale en politieke tegenstellingen, in een samenleving waarin collectieve identiteiten worden benadrukt terwijl de individuele identiteit steeds meer een fluïde en gemengde aangelegenheid is. het politieke debat wordt steeds meer vervangen door een constante stortvloed van samenzwerings-theorieën, en mensen leven niet alleen op verschillende plaatsen, maar ook in andere conceptuele werelden. ik heb mijn drie hoofdpersonen dus niet gekozen als voorbeelden van verraad, maar als figuren die zichzelf opnieuw hebben uitgevonden in een tijd van oorlog, vervolgingen en massamoord, toen morele keuzen vaak fatale gevolgen hadden, maar zelden zo eenvoudig waren als men ons heeft willen doen geloven toen de gevaren waren geweken.

fantasten zijn per definitie onbetrouwbare vertellers van hun eigen levensverhaal. van veel gebeurtenissen uit het leven van kersten, kawashima en weinreb zullen we dan ook nooit het fijne weten. ze hebben alle drie autobiografische teksten geschreven, maar daarbij hadden ze altijd een bepaald doel voor ogen: hun biografie verfraaien met exotische avonturenverhalen of met bewijzen van hun dappere verzetsdaden.

natuurlijk worden alle herinneringen af en toe geredigeerd, zowel persoonlijke herinneringen als de geschiedenis van landen. politieke modes, nieuwe ontdekkingen, veranderende smaken en gewijzigde gedragsregels kleuren het verleden dat steeds verder achter ons komt te liggen. dat betekent niet dat alles fictie is, zoals sommige theoretici, die evenzeer door modes worden beïnvloed, ons willen doen geloven. sommige dingen zijn onomstotelijk waar. er zijn mensen vergast. er zijn steden geplunderd. er zijn atoombommen gegooid. we moeten aan

deze feiten worden herinnerd; ze laten ons zien waarom de wereld is zoals die is. maar veel van wat mensen over het verleden weten is gebaseerd op fictie: films, romans, stripboeken, computergames. collectieve herinneringen zijn een product van wetenschappelijk onderzoek, maar nog meer van de verbeelding. daarom is het de moeite waard om aandacht te besteden aan verzonden verhalen. die zeggen ons ook veel over wie we zijn.

mijn drie hoofdpersonen hebben hun levensverhaal zeker niet helemaal uit hun duim gezogen. hun boeken bevatten ook veel feitelijke waarheden. zelfs weinrebs tegenstanders hebben moeten toegeven dat zijn beschrijvingen van het dagelijks leven tijdens de bezetting een herkenbaar beeld van die tijd schetsen, ondanks alle verzinsels die hij over zichzelf vertelt. ik heb mezelf ten doel gesteld hun verhaal te vertellen omdat daarbij feiten aan het licht komen over het leven van mensen in een van de afschuwelijkste periodes van de vorige eeuw. die feiten zijn verhelderend. maar dat zijn hun leugens ook.

'de (eerste) republiek' (sinds 1992)
en 'de balie' (sinds 1982)

buruma

--verantwoording ligt bij:
open kunstenaarsvereniging

--inlichtingen:

<https://debalie.nl/>

<https://www.discordia.nl/>

<https://www.stan.be/>

<https://barreland.nl/>

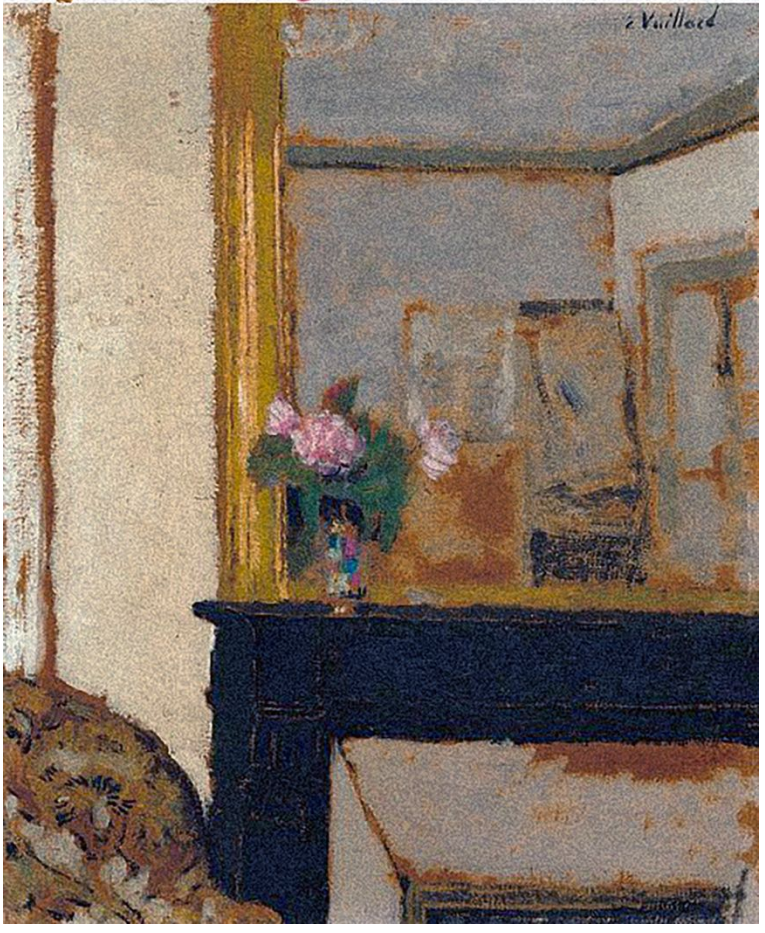
<https://deroovers.be/>

<https://theatertroep.nl/>

cooperatielenz@gmail.com

--deze keer met: matthias de koning, vincent vandenbergh, annette kouwenhoven, , margijn bosch, jan joris lamers, maureen teeuwen, wim van der grijn, jair stranders, cees walburgh schmidt, miranda prein, tjeerd bischoff ea.

republiek 2januari indebalie

--correspondentie: --riserv@gmail.com